

SKV CSOPORT

**ÖKO Rt.: Dr. Tombáczy Endre
Magyar Emőke**

**Env-in-Cent Kht.: Dr. Pálvölgyi Tamás
Mozsgai Katalin**

**Dr. Fleischer Tamás
Dr. Gyulai Iván
Szilvácsku Zsolt**

STRATÉGIAI KÖRNYEZETI VIZSGÁLATOK

Egy lehetséges módszertan a Regionális Operatív Program környezeti szempontú ex-ante értékelésének megalapozásához

Készült a VÁTI Kht., a Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium és a Regionális
Környezetvédelmi Központ megbízásából.

2003. február

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Tartalomjegyzék</i>	2
<i>1. Bevezető</i>	3
<i>2. A módszertan lehetséges felépítése</i>	7
2.1. Első lépés: környezetvédelmi célok, prioritások, feltételek meghatározása.	8
2.2. Második lépés: A ROP helyzetértékelés és SWOT elemzés értékelése	13
2.3. Harmadik lépés: A fejlesztési célok, intézkedések és a környezetvédelmi prioritás és célrendszer összevetése	15
2.4. Negyedik lépés: javaslatok a végrehajtás tekintetében	18
2.5. Ötödik lépés: A környezeti szempontú értékeléshez szükséges jellemzők, mutatók véglegesítése	19
2.6. Hatodik lépés: egyeztetés, megismertetés és elfogadtatás	19
<i>Mellékletek</i>	21
<i>I. sz. melléklet</i>	22
<i>A fenntarthatóság értékrendje a regionális fejlesztések vonatkozásában</i>	22
1. A természet és az ember nem szemlélhető csak erőforrásként	23
2. Minden fejlesztés végső célja a területen élők számára elérni, hogy jobb legyen ott élni, mint eddig!	24
3. Összefogásra képes, autonóm, alkalmazkodó és innovatív közösségekre épülhet a rendszer!	25
4. A felelős és holisztikus szemléletű tervezés primátusa	26
5. A környezethasználó egyén és szervezet „helyes” magatartása	27
6. Tudatos, értékvédő, igényes életmód „divatja”	27
<i>II. melléklet: Környezeti probléma és célfa a Regionális operatív programokhoz</i>	29
Regionális operatív program általános probléma fa	29
Regionális operatív program általános célfa	33
<i>III. melléklet: Illeszkedés a fenntarthatósági értékrendhez</i>	42
<i>IV. melléklet: A KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ SWOT ANALÍZISE - környezetvédelmi értékrendben</i>	43
<i>V. melléklet: A célok közötti összefüggések feltérképezése</i>	44

1. BEVEZETŐ

A feladat háttere

A Strukturális Alapokra vonatkozó általános rendelkezések megállapításáról szóló 1260/1999/EK tanácsi rendelet 40. és 41. cikke foglalkozik az ex-ante értékeléssel. A szabályozás előírja az ex-ante értékelés elvégzését tervek, operatív programok és programkiegészítő dokumentumok szintjén. A szabályozás különös hangsúlyt fektet a környezeti szempontú értékelésre.

A rendelet előírásainak megfelelően 2002. áprilisában három szervezet – VÁTI Területfejlesztési Igazgatóság, Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium, Regionális Környezetvédelmi Központ - szakmai együttműködése eredményeként kezdődött meg a Regionális Operatív Program (továbbiakban ROP) környezeti szempontú ex-ante értékelése stratégiai környezeti vizsgálat (SKV) formájában. A három szervezet közösen választotta ki azt a szakértői csapatot, akik a vizsgálatot végzik. Nyertes ajánlatot az ÖKO Rt. és az Env-in-cent iroda konzorciuma nyújtott be, további szakértők bevonásával. Így megalakult az ún. SKV csoport, amely a vizsgálatot végző szakértők és a projektet felügyelő szervezetek képviselőiből áll.

Az SKV csoport munkája illeszkedik a programozás fő szakaszaihoz, interaktív és folyamatos módon biztosítja a program környezeti szempontú értékelését.

Módszertani kérdések

A tervek, programok környezeti hatásainak előzetes értékelésére nincs általánosan elfogadott módszertan. A felelős hatóságok és szakértők segítségére szolgálnak az Európai Bizottság 2. sz. módszertani munkaanyaga alapján javasolt módszertani anyagok, melyek mindegyike központi eszközként foglalkozik a Stratégiai Környezeti Vizsgálat fogalmával.

- „The Handbook on environmental assessment of regional development plans and E.U. Structural Funds programmes”. Európai Bizottság, DG Környezet.
- „Evaluating socio-economic programmes: Transversal evaluation of impacts on environment, employment and other intervention priorities”, MEANS collection, Vol.5.

Jelen tanulmány tehát a Regionális Operatív Programok Stratégiai Vizsgálatát célzó munka mellékterméke, amely megfelelően kialakított sémák hiányában maga kívánja meghatározni a saját felépítését és tartalmát. A kialakított módszertan alapját a fentieknek megfelelő, a témakörben eddig született, EU tagállamokból, szervezetekből származó munkák, másrészt a saját gyakorlati tapasztalatunk, harmadrészt, de nem utolsósorban a józanész jelenti. Ennek megfelelően az itt leírtak nem egy kiforrott és a gyakorlatban bevált sémát, hanem egy módszertani lehetőséget jelentenek, amely kiegészíthető, változtatható, formálható.

Néhány bevezető alapvetés

A környezeti hatásvizsgálat egy előrejelzési módszer, mely valamilyen tervezett emberi tevékenység következtében várható lényeges környezeti állapotváltozások becslésére és értékelésére szolgál, és ezen keresztül befolyásolja a tevékenységre vonatkozó döntést. A definíció értelemszerűen kivetíthető a társadalmi és a gazdasági hatásvizsgálatok vagy az ex-ante értékelés területére, hiszen jórészt ezeknél is azonos a vizsgálat feladata.

A **stratégiai környezeti vizsgálat (SKV)** olyan eszköz, amely eredetét tekintve a **környezeti hatásvizsgálatokból (KHV)** nőtt ki és önállósult. A beruházások környezeti hatásvizsgálata során a legfontosabb eldöntendő kérdés az, hogy adott emberi tevékenység gyakorlása miatt kialakuló új környezetállapot elfogadható-e vagy sem számunkra. Más a helyzet, ha feljebb lépünk a stratégiai környezeti vizsgálat irányába, ugyanis ezek nem egy-egy konkrét beruházásra vonatkoznak, ahol a terv elfogadása, vagy el nem fogadása a tét. A stratégiai hatásvizsgálatok alapját adó ágazati fejlesztési koncepcióknál, programoknál, területi terveknel, és más, a beruházási szint felett elhelyezkedő terveknel, a döntés nem lehet a tervek el nem fogadása, csak a tervek megvalósítási módjának („hogyanjának”) befolyásolása.

A stratégiák szintjén, így például a ROP-nál, illetve általában a területfejlesztési célú programok esetében a környezetvédelem nemcsak feltételrendszer, de célokat is jelent, így itt a hatásvizsgálat feladata kiegészül a környezetvédelmi célok megfelelésének, illetve a nem környezetvédelmi célok környezeti célokkal való összhangjának vizsgálatával.

Ezért mindenek előtt érdemes egy pillanatra elgondolkozni a környezetvédelmi és a területfejlesztési értékrend különbségén. A környezetvédelem - mint emberi törekvés és mint tevékenység - fő célja a környezetben meglévő természeti és mesterséges értékek védelme. Ez egyrészt jelenti a jelen időpillanatban ténylegesen létező és értékesnek tekintett környezeti állapot fenntartását, másrészt a jelen időpillanatra már károsított, vagy tönkretett értékek helyreállítását (egy lehetséges szintig). **A természeti környezet nem fejleszthető**, így az értékvédelmen és helyreállításon túlmutató, fejlesztések már nem tartoznak a környezetvédelem feladatai közé, hanem a területfejlesztés kérdéskörébe tartoznak. A két tevékenység az eltérő értékválasztások miatt kerül konfliktusba, főleg akkor, amikor a területfejlesztés az új értékek létrehozásakor a régiéket megszünteti vagy károsítja.

Minden területfejlesztési típusú tervnek, intézkedésnek alapcélja ma már a jobb életminőség, és a térségi szinten értelmezhető fenntartható gazdasági fejlődés biztosítása kellene, hogy legyen a környezeti értékek megtartása, és szükség esetén helyreállítása mellett.

A legfontosabb cél - amit minden tervnek meg kellene fogalmazni - annak elérése, hogy jobb legyen a térségben élni a tervek megvalósulása után. E mellett az is fontos

cél lenne, hogy a térségben a természetes élőhelyeket ne akadályozzák, hanem kiváló adottságnak tekintsék, és ez a használatokban, a szabályozásban is megjelenjen.

A fenti szempontok szerint kulcskérdés annak meghatározása, hogy mit tekintünk jó életminőségnek. Ezt általában infrastrukturális és gazdasági mutatókban mérik, amelyek alapján egyáltalán nem biztos, hogy megfelelő eredményeket kapunk. **Végeredményben a lakosság elégedettsége lehet az egyik alapvető fenntarthatósági indikátor, még akkor is, ha tudjuk hogy a lakossági értékválasztások gyakran hibásak¹.** Az életminőségnek a személyes biztonság igénye éppúgy része, mint a közösségi lét lehetőségének megmaradása.

A ROP környezeti vizsgálata az eddigi, tevékenységekre, beruházásokra vonatkozó környezeti hatásvizsgálati gyakorlattól szükségszerűen eltér a következő okok miatt:

- (a) Míg a KHV alkalmas eszköz beruházások, konkrét, elhatározott létesítések (projektek) hatásainak elemzésére, szükség volt egy olyan eljárás kifejlesztésére is, amely már korábbi fázisban, **szakpolitikák, tervek és programok** (*policies, plans and programs*) kialakításának időszakában előtérbe hozza a környezeti szempontokat. Ez a prevenció irányába megtett lépés tekinthető a stratégiák környezeti vizsgálata (angolul *Strategic Environmental Assessment, SEA*) létrehozójának. 1987-től először Hollandia, majd a kilencvenes évek kezdetén Új Zéland, Kanada, Nagy-Britannia és az Európai Bizottság is irányelveket alkotott a stratégiák környezeti értékelésére². Használat közben derült ki, hogy a SKV éppen nagyfokú döntéshozatalba integráltsága révén nem csupán, mint hatásvizsgálati eszköz jelentős, de igen szorosan kapcsolódik a fenntarthatóság eszméjéhez, s mint ilyen, a legközvetlenebb eljárás ahhoz, hogy a fenntarthatóság irányába való elmozdulás összehasonlítható módon értékelhető legyen.
- (b) **A fenti megközelítésből adódóan a SKV egyik fő jellegzetessége, hogy nem konfrontál, hanem együtt készül a szakpolitikával, menet közben juttatja érvényre a környezeti érveket. A hatásvizsgálati munkának minden esetben környezetvédelmi szempontból is elfogadható kompromisszumokat tartalmazó programot kell eredményeznie.** Esetünkben nincs mód nemet mondani, mint a beruházásoknál. **Így a munka fő célja a lehetséges környezeti konfliktusok létének és mértékének azonosítása és ezeknek - amennyire lehetséges - feloldása.** Ez azt is jelenti, hogy az SKV sokkal jobban igényli a társadalmi és gazdasági hatások együttes figyelembe vételét, mint a KHV.

¹ A többség akarata gyakran csak akkor lehet iránymutató, ha ennek tagjai egy olyan szabályrendszert betartanak, amelyek nem képezhetik vita tárgyát, akkor sem, ha ezek betartása az egyén, vagy a közösség érdekével pillanatnyilag ellentétben van. Az ilyen „10 parancsolat” jellegű törvények betartása nélkül minden érték relatívvá válik.

² A környezet védelmének általános szabályairól szóló 1995. évi LIII. Törvény 43.§-a tartalmaz egy SKV-hez hasonló előírást, az úgynevezett „vizsgálati elemzést”, mely előírását az SKV céljaihoz hasonló elképzelések vezették. A vizsgálati elemzést eddig (az előírásokkal ellentétben) jórészt csak a környezetvédelmi célú jogszabályok előkészítéskor használták. Ennek egyik oka az volt, hogy az elemzésre vonatkozó, és a 44 §-ban található tartalmi követelményeknek valóban csak akkor van értelme, ha ezeket a környezetvédelmi célú jogszabályokra használjuk őket.

- (c) A tényleges hatások olyan nagy számú hatásviselőt és olyan nagy területet érintenek, hogy a munka célja nem lehet a változások mértékének egy-egy helyre, vagy hatásviselőre vonatkozó becslése, hanem sokkal inkább a változások irányának egy-egy térségre vagy az országra való kivetítése és elemzése. Tehát itt nem az a kérdés, hogy egy-egy ponton milyen mértékben (hány százalékkal) emelkedik vagy csökken mondjuk a kéndioxid kibocsátás, hanem az, hogy a területen eltűrhető-e vagy sem, valamilyen terhelésnövekedés, és ha eltűrhető, a változás becsült nagyságrendje milyen következményekkel járhat. Ennek a legfontosabb következménye, hogy **a tervnek nem valamilyen határértékrendszernek kell elsősorban megfelelnie, hanem meghatározott elveknek, prioritásoknak, céloknak. Az ezeket összefogó értékrend hiányában nem lehet a változásokat minősíteni, mert hiányzik ehhez a viszonyítási alap.** Az értékrendet a hatások értékelése előtt konkrétan le kell fektetni. A jónak és rossznak a megkülönböztetéséhez segítséget nyújthatnak a már meglévő stratégia szintű programok, koncepciók, iránymutatások. Csak a környezetvédelemre vonatkozóan például rendelkezésre állnak a következő, jogszabályok által meghatározott és a Kormány vagy az Országgyűlés által elfogadott programok:

- ☞ Nemzeti Környezetvédelmi Program
- ☞ Nemzeti Természetvédelmi Alapterv
- ☞ Nemzeti Környezetegészségügyi Akcióprogram
- ☞ Országos Területfejlesztési Koncepció
- ☞ Nemzeti Agrár-környezetvédelmi Program stb.

Az iránymutató dokumentumok vizsgálatakor azonban kiderül az a probléma, hogy a különböző terveknek, legyenek azok akár a környezetvédelemre vonatkozó tervek, nincs közös szemléleti gyökere, azaz nem egy töről fakadnak. Ez számunkra azt jelenti, hogy a saját rendszerünk konzisztenciájának biztosítása miatt szelektálnunk kell a programok céljait illetően.

- (d) A kialakítandó új stratégiai hatásvizsgáló módszertan alaplogikája, fogalomhasználata hasonló lehet a beruházásoknál alkalmazott rendszerhez. Alapvető különbség viszont az, hogy itt konkrét hatótényezők³ nem azonosíthatók, csak ezek feltételezett típusai, irányai adhatók meg. Ennek következtében az állapotváltozások előrejelzése természetesen bizonytalanabb a beruházások hatásvizsgálatához képest. **Érzékelhető, hogy itt sokkal inkább a "mit ne" és a "mit hogy", illetve a „merre és merre ne” típusú kérdések merülnek fel, a beruházási hatásvizsgáló rendszer "egy adottat hogyan" típusú kérdésével szemben.**

³ A hatótényező a tervezett tevékenység olyan önálló része, amely a környezeti elemek vagy rendszerek állapotváltozásának, azaz a hatásoknak az okaként tekinthető. **A hatótényező a változások kiváltó oka.**

- (e) A kialakított stratégiai hatásvizsgálati módszertan alkalmazkodik a rá vonatkozó EK Irányelv előírásaihoz⁴. Az Irányelvben⁵ lévő és a vizsgálat tartalmára vonatkozó információk tágabb tartalmat határoznak meg, mint ami a strukturális alapokra vonatkozó 1260/1999 EK rendelet 41. cikke által előírt „Ex-ante” környezeti értékelésénél igényként felmerül. Az „Ex-ante” értékelésre vonatkozó ajánlások gyakran konkrétabbak ugyan, de tartalmilag nem jelentenek eltérő igényeket. Ez azt jelenti, hogy a megfelelően elkészített SKV megfelelhet az Ex-ante környezeti értékelésnek is.

(Jelen esetben a stratégiai környezeti vizsgálat egyszerre elemzés, egyeztetés és tanulási folyamat. A vizsgálat eredményeit – különösen a ROP „Ex-ante” értékelése vonatkozásában – a lehető legszélesebb szakmai vitára kell bocsátani, és a közvélemény elé tárni⁶. Éppen a széleskörű egyeztetési, megismertetési követelmények végett az eredmények interpretálása nem lehet minősítő és konfrontatív jellegű, és célszerűen a tervezők és a SKV csoport egyetértésén kell nyugodnia.)

2. A MÓDSZERTAN LEHETSÉGES FELÉPÍTÉSE

Ebben a fejezetben hat lépésben foglaljuk össze a módszertan fejlesztésének és alkalmazásának fázisait. Hangsúlyozzuk, hogy e teendők a munka jelenlegi állásánál kerültek azonosításra, és későbbiekben még módosulhatnak.

Az eddigi tapasztalatok alapján elmondható, hogy SKV-nak nemcsak a tervezés tartalmi elemeit kell vizsgálnia, hanem annak egyes eljárási lépéseit is (pl.: meg kellene történnie a változatok kialakításának stb.), illetve mind a tartalmi, mind az eljárási oldalról befolyásolnia is kell valamelyest a tervezést vagy a programozást.

Eljárási kritériumok:

A tervezési és a hozzá illesztett (integrált) SKV folyamatával szemben támasztott eljárási kritériumok meghatározzák, hogy a döntési folyamatoknak hogyan kell lezajlaniuk a jó döntési alapelveknek megfelelően.

⁴ Azért is indokolt az irányelv figyelembe vétele, mert valószínűsíthető, hogy az irányelv rendelkezései a 2000-2006-os, illetve 2000-2007-os programozási időszakot követően a strukturális alapok terveire és programjaira is érvényesek lesznek. (Lásd a 2001/42 sz. irányelv 12.cikkét.)

⁵ A Tanács Bizonyos tervek és programok környezeti hatásainak vizsgálatáról szóló 2001/42.sz. irányelve.

⁶ Lásd 1260/1999. sz. Irányelv 8. Cikk értelmében: „a nemzeti, regionális, helyi vagy más szinten legnagyobb reprezentativitással rendelkező partnerek meghatározásában a tagállam széles körű és hatékony társulást hoz létre az összes érintett testületből, a nemzeti szabályoknak és gyakorlatnak megfelelően, számításba véve a nemzetségek közötti egyenlőség és a tartós gazdasági fejlődés elősegítésének ügyeit, **összhangban a környezetvédelem és -rehabilitáció szempontjaival.**”

A következő alapelvek irodalmi áttekintésen, a jó gyakorlaton és esettanulmányokon alapulnak⁷:

- átfogó jellegű (comprehensiveness),
- alkalomhoz illeszkedő (timeliness),
- nyílt, áttetsző (transparency),
- részvételi alapú (participation),
- következetes (consistency)

Amennyiben a tervezési, programozási döntésekre illenek a fent felsorolt kritériumok, a program a környezeti szempontok integrálására is fogékony lehet.

2.1. Első lépés: környezetvédelmi célok, prioritások, feltételek meghatározása

A környezetvédelmi célok, prioritások meghatározásának legalább két szinten van értelme. Az általános fenntarthatósági elvek alapján meghatározott kritériumok, feltételek szintjén, és a konkrét környezeti elemekre, rendszerekre vonatkozó állapot és folyamat jellemzők szintjén. Ezeknek a kritériumoknak, feltételeknek együtt kell érvényesülniük, mert egy-egy ponton el lehet úgy is érni javulást, hogy más tényező, vagy akár a rendszer egésze is romlik.

2.1.1. Általános fenntarthatósági kritériumok

Az alábbiakban megkísérlünk egy olyan általános kritériumrendszert megadni, amely az operatív programok (nemcsak a ROP) fejlesztése során egyfajta tervezési követelményként alkalmazhatók. Az általános környezetvédelmi prioritások, fenntarthatósági kritériumok tehát sokkal inkább egy szemléletmódot, megközelítési módot, ellenőrzési kritériumokat, viszonyítási alapot kívánnak rögzíteni, semmint mérhető és számonkérhető feltételeket.

⁷ Lásd az ANSEA projekt eredményeit: Az Európai Unió 5. Kutatási Programjának finanszírozásával 2000 márciusától 2002 februárjáig tartó kutatás elnevezése az ANSEA Projekt (Analytical Strategic Environmental Assessment). A kétéves munka célja az volt, hogy egy olyan környezeti vizsgálati módszert fejlesszenek ki a korábbi tapasztalatokra építve, amely elősegíti a környezeti célok és intézkedések integrációját a stratégiai döntéshozatali folyamatokba.

FENNTARTHATÓSÁGI ÉRTÉKREND

<p>I. A szükségletek kielégítése és a természeti/környezeti értékek megőrzése között hosszú távú egyensúlyt kell elérni. <i>(a) a környezet igénybevétele ne haladja meg a források keletkezésének a mértékét, illetve</i> <i>(b) a környezet terhelése ne haladja meg a környezet asszimilációs kapacitását.</i></p>	<p>1. A lételemnek tekintett, feltételesen megújuló környezeti elemek (levegő, víz, föld, élővilág) készleteit és állapotát és az általuk alkotott környezeti rendszer potenciálját, önszabályozó képességét, a rendszer terhelhetőségének határán belül fenn kell tartani, illetve ahol ez szükséges és lehetséges, állapotukat javítani kell.</p> <p>2. A természeti erőforrásokkal való gazdálkodásban általánosan a feláldozott és a létrehozott értékek pozitív egyenlege kell, hogy érvényesüljön, miközben a meg nem újuló erőforrások igénybevétele nem haladhatja meg azt az ütemet, amennyivel azok megújuló erőforrásokkal való helyettesíthetősége megoldható.</p> <p>3. A természetbe hulladékként visszakerülő anyagok mennyiségének és veszélyességének csökkennie kell.</p> <p>4. A rendelkezésre álló terület felhasználásánál az igénybe vehető területek nagyságát kemény felső korlátnak kell tekinteni, így a fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.</p>
<p>II. A kardinális értékek elvesztésével járó folyamatok nem tűrhetők el. <i>Minden kipusztított faj belőlünk vesz el valamit.</i></p>	<p>5. A biológiai sokféleség megőrzésének feltételeit: a természetesen előforduló fajok, és tenyésztett vagy természetes hagyományos fajták megőrzését és védelmét, a természetes és természetszerű élőhelyek sokszínűségét, és térbeli koherenciáját biztosítani kell.</p> <p>6. Az építészeti, táji és kulturális értékek fennmaradását biztosítani kell.</p>
<p>III. Meg kell adni mindenkinek a lakóhelyén az emberhez méltó élet lehetőségét mind a jelenben, mind a jövőben. <i>Egy fejlesztésnek akkor van értelme, ha jobb lesz tőle ott élni.</i></p>	<p>7. A fejlesztésnek meg kell őriznie a helyi kultúrát, azokat a termelői és fogyasztói mintázatokat, amelyek a környezethez való alkalmazkodás során alakultak ki, s hosszú távon biztosították a helyi közösség és környezet harmóniáját. Emellett vagy amennyiben ez már nem lehetséges a fejlesztéseknek a fenntartható termelői és fogyasztói mintázatok kialakítását kell támogatni. A termelői és fogyasztói mintázatok átalakításának iránya az anyag és energia intenzív termékek és szolgáltatások körétől, az anyag és energia szegény inkább tudás és kultúra alapú termelés, és fogyasztás irányába kell, hogy mutasson.</p> <p>8. A helyi közösségeknek ne szűküljenek a lehetőségei az igényelt és választható életmódok tekintetében, amennyiben ezek nem zárják ki egymást, és megfelelnek mind a fenntarthatóság, mind a fejlődés kritériumainak.</p> <p>9. Minden a környezetgazdálkodással összefüggő tevékenységet azon a szinten kell megvalósítani, ahol a probléma kezelése a legnagyobb környezeti és egyéb haszonnal, és a legkisebb környezeti kockázattal ill. kárral jár.</p> <p>10. A helyi szinten kezelhető erőforrások használata elsősorban a helyi közösség hasznát szolgálja.</p>
<p>IV. A fenntartható fejlődést csak felelősségteljes ember érheti el. <i>Az egyén életminőségének javulása sem a saját, sem a mások által preferált környezeti javak sérelmére nem történhet.</i></p>	<p>11. Az egyén, közösség, régió (vagy más tervezési területi egység), nem veszélyezteti - sem közvetlen, sem közvetett formában - más régiókban (területeken) ugyanezeknek a követelményeknek az érvényesülését.</p> <p>12. Meg vannak az eszközök ahhoz, hogy a fenntarthatóság elvei tudatosuljanak, és erkölcsi normává váljanak a társadalom tagjaiban, és ezzel párhuzamosan az érintetteknek a döntésekben való részvétele biztosítva legyen.</p>

2.1.2. Környezetpolitikai célok és ezek regionális változatai

A 2.1.1. részben ismertetett általános kritériumok a ROP (illetve annak környezeti szempontú vizsgálata) szempontjából „belsőnek” tekinthetők, ám léteznek „külső” tényezők is, amelyek meghatározhatják a ROP környezeti teljesítményét. Ilyen külső tényezőnek tekinthető a Nemzeti Környezetvédelmi Program vagy az Országos Területfejlesztési Konceptió. Megítélésünk szerint kiindulási alapként figyelembe kell venni a tervezés alatt lévő II. NKP tervezett céljait is.

II. Nemzeti Környezetvédelmi Program (2003-2010) tervezett célkitűzései⁸

Célkitűzés	Állapotra vonatkozó cél	Hatótényezőre vonatkozó cél
Léggör		
1. Légszennyezés csökkentése	a szennyezett levegőjű területek aránya az ország területéhez viszonyítva, és az érintett lakosság aránya az ország népességéhez viszonyítva a jelenlegi kb. felére csökkenjen	kén-dioxid (SO ₂) kibocsátás kb. 8%-os csökkentése
		nitrogén-oxidok (NO _x) kibocsátás kb. 9%-os csökkentése
		szén-monoxid (CO) kibocsátás csökkentése
		illékony szerves vegyületek kibocsátás kb. 20%-os csökkentése
		biztosítani kell a tömegközlekedés, a vasút, a víziközlekedés fejlődését
2. Globális légszennyező hatások csökkentése		nettó üvegház gáz kibocsátás csökkentése 6%-kal a 2008-2012 időszakra 1985-87-hez képest
Víz		
3. Az állóvizek minőségének javítása	klorofill-a koncentráció legyen 25mg/l alatt	hosszú távú cél, hogy az élővizekbe jutó szervesanyag terhelés az 1996-os szint 20 %-a alá csökkenjen, a kibocsátott szennyvizek mennyiségének feltehető növekedése mellett is.
	oxigén-, és tápanyagháztartási mutatók (osztály) javítása	
	bakteriológiai paraméter javítása	
4. A folyóvizek minőségének javítása	kémiai oxigénigény mutató javítása	
	összes foszformutató 200-400 µg/l körül mozogjon	
	szervetlen nitrogénmutató 5,5-11 mgN/l körül mozogjon	
5. A felszíni vízkészletek mennyiségének védelme	A felszíni vizek hiánya okozta kritikus vízgazdálkodási helyzetek előfordulásának csökkentése	a vízvisszaforgatás növelésével a vízkivétel/hasznosítható vízkészlet mutató tekintetében a 80% feletti értékek csökkentése 80%-ra, az 50-80% közötti értékek csökkentése 50%-ra.

⁸ A táblázat a még el nem fogadott NKP II. egyik kidolgozottsági szintjéhez kapcsolható. Ennél is szükség volt bizonyos korrekciók elvégzésére, hogy a célrendszer számunkra alkalmazható legyen. Miután jelen esetben módszertani anyagról van szó a táblázat tekinthető illusztrációnak is.

Célkitűzés	Állapotra vonatkozó cél	Hatótényezőre vonatkozó cél
6. Felszín alatti vizek mennyiségi és minőségi védelme	az 50 mg/l nitrátkoncentrációt meghaladó mértékben szennyezett vízműutak aránya 2% alatt legyen	az energetikai célú termálvízhasználók közül a jelenlegi használók 10 %-ánál, az új használók 100 %-ánál legyen visszatáplálás
	talajvízvízszint süllyedés tekintetében az ország 90 %-án szűnjön meg a nyomásszint csökkenés, 10 %-án kezdődjön meg a nyomásszint emelkedés	az ártalommentes szennyvízelhelyezés a keletkező összes települési szennyvíz százalékában növekedjen
Talaj		
7. A talaj mennyiségi és minőségi védelme	talajpusztulással veszélyeztetett terület 10 %-os csökkenése	környezetvédelmi előírásokat nem kielégítő hulladéklerakók aránya 0-25% közé kerüljön
	szerves és szervesetlen mikroszennyezők koncentrációjának csökkenése	
8. A termőföld mennyiségi és minőségi védelme	szervesanyag veszteség mértéke a felére csökkenjen	
	azon pontok aránya a TIM rendszeren belül, ahol a növényvédőszer maradék meghaladja a határértéket max. 1% legyen	
	azon pontok aránya a TIM rendszeren belül, ahol a nehézfém koncentráció meghaladja a határértéket max. 1% legyen	
Táj és természet		
9. Országos jelentőségű védett területek oltalma	a védett terület aránya az ország teljes területéhez 12 % legyen	
	a védett növény és állatfajokból a veszélyeztetett fajok száma 10%-kal csökkenjen	
10. Egyéb természeti területek és értékek védelme	összefüggő természetes-természetközeli élőhely-együttesek aránya a jelenlegi szinten maradjon	
11. Természetközeli erdősítés	a faállománnyal borított és erdősítésre kötelezett terület aránya érje el a 22%-ot	
	az őshonos erdővel borított erdőterület aránya érje el az 5%-ot	
12. Természeti területek rendszerének kialakítása	a védelmi és a külterjes agrárzónába tartozó mezőgazdasági területek aránya érje el a 6 és 25 %-ot	
13. Az ökológiai gazdálkodásba vont területek nagyságának növelése	az ellenőrzött területek nagysága, aránya a mezőgazdasági művelés alatt álló teljes területhez képest növekedjen	
Földtani értékek és természeti erőforrások		
14. Földtani értékek megóvása	a nyilvántartásba vett földtani és felszínalaktani értékek fennmaradásának biztosítása	
	veszélyeztetett értékek aránya 20% alá csökkenjen	

Célkitűzés	Állapotra vonatkozó cél	Hatótényezőre vonatkozó cél
15. Természeti erőforrások fenntartható használata		a megújuló energiaforrások használatának aránya az összes villamosenergia termelésen belül 2010-ig legalább 6 %-ra növekedjen
Egészség-megőrzés, életmód		
16. A környezetbarát fogyasztási szokások elterjesztése		a szelektív kommunális hulladékgyűjtés aránya az összes gyűjtött hulladék térfogatához viszonyítva növekedjen
17. Települési környezetminőség javítása	a közhasználatú városi zöldterületek nagysága nőjön, az egy városi lakosra jutó zöldterület nagysága 45 m ² /főre növekedjen	az egészséges ivóvízzel ellátott települések aránya
	75 dB(A) feletti zajterheléssel érintettek lakosság száma zérus körül mozogjon	

Eldöntendő kérdés, hogy fenti célrendszert érdemes-e, tovább bontani vagy levetíteni regionális szintre. Ez például azért is meggondolandó, mert vannak olyan célok, amelyek bizonyos régiókban érdektelenek.

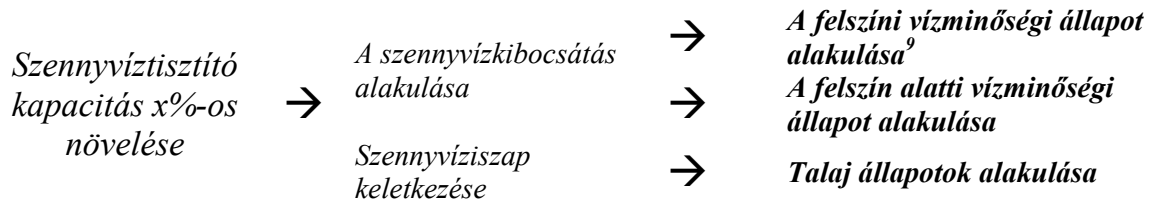
Összehasonlítva a fenntarthatósági feltételeket és a környezetvédelmi célokat első látásra szembe tűnik, hogy ez utóbbi lényegesen szűkebb közegben, csak bizonyos környezeti állapotjellemzők elérése irányába terjed ki. Ez azért problémás, mert **elsősorban folyamatokat és nem állapotokat kell védeni.** Tehát ezen a téren előre kell lépnünk. Az előrelépés lehetősége azért kérdéses, mert a környezeti elemek állapotjellemzőit sem tudjuk megfelelően követni.

2.1.3. Indikátorok alkalmazása a környezetvédelmi célrendszer és annak teljesülése vonatkozásában

Az értékeléshez három fajta mutatót lehet általában használni:

- a) a környezet állapotának alakulását jellemző adatokat
- b) az egyes hatótényezők alakulását jellemző adatokat
- c) valamilyen intézkedés működését, alkalmazását, eredményeit jellemző adatokat.

Ezek a legtöbb esetben összefüggnek. Például

A lényegi kérdés a környezeti állapot alakulása, de a gyakorlatban sajnos a b) és c) pont mutatóit inkább használják miután ezek könnyebben meghatározhatók, és használatukkal az intézkedések hatékonysága is elkenhető. A prioritások esetében csak az állapotmutatóknak van értelme.

Célok- Prioritások	Állapot jellemzők	Hatótényezők alakulása	Beavatkozási jellemzők
A klorofill-a koncentráció legyen 25mg/l alatt	Maga a tényleges koncentráció	Szervesanyag kibocsátások alakulása	Kibocsátás csökkentő intézkedések mutatói

2.2. Második lépés: A ROP helyzetértékelés és SWOT elemzés értékelése

A helyzetértékelés elsősorban az előzőekben bemutatott értékrenddel vethető össze. Ehhez első lépésben részben az elkészült regionális helyzetértékelő anyagok, részben a munkacsoport tagjainak tapasztalatai, az általuk ismert más hasonló tartalmú anyagok alapján probléma- és célfák készítése történik. Ezeknek a már megadott fenntarthatósági kritériumok alapján létezik egy általános változata is. Ezt, illetve egy régióra nézve ennek konkrét megjelenését az II. számú melléklet tartalmazza. A helyzetértékelés a következő három szempont alapján elemezhető:

- A. Teljesség:** Az elkészített problémafát össze kell vetni a regionális helyzet értékelésekkel, és a ROP helyzetértékelésével (ami kicsit több lesz, mint a regionális helyzetértékelések összege), és így elkészíthető **egy teljességi értékelés**, amely elsősorban a hiányokra koncentrálna.
- B. Konzisztencia:** A ROP helyzetelemzését megnézve, a már felállított problémafát le lehet szűkíteni, az abban szereplő problémákra, majd a ROP alapján felállíthatjuk a régió célfáját is. A két rendszer összevetése alkalmas az un. **konzisztencia vizsgálatra**, amelyből kiderül, hogy a terv céljai megfelelnek-e a felvetett problémáknak, és fordítva: vajon a felvetett céloknak van-e megnevezett problémák között eredője.

⁹ Ezek a folyamatok természetesen tovagyűrűznek a környezeti rendszerek és az ember irányába.

- C. Minősítési megfelelés:** Harmadik feladatként a helyzetfelmérés elsősorban az értékrend szempontjából elemezhető, itt már nem a teljesség, hanem értékelés **minősítési megállapításainak megfelelése** az eldöntendő kérdés.

A fenti elemzések eredményei összefoglalhatók például olyan táblázatokban, amelyek közül egyet a III. számú melléklet tartalmaz.

Hasonlóképpen több rétegű a SWOT elemzés értékelése is.

- A.** A problémafa alapján értékelhető a teljesség, illetve a lényeges környezeti problémák, és az azokat előidéző folyamatok megjelenése vagy hiánya.
- B.** Az értékrenddel való összevetés célja pedig annak eldöntése, hogy erősségnek és gyengeségnek mi tekinthető a környezetvédelmi, illetve tágabb értelemben a fenntarthatósági típusú értékrend alapján.

A feladat eredménye – véleményünk szerint - elsősorban kiegészítési igényben kellene, hogy megjelenjék.

Érdeemes bemutatni, hogy a SWOT elemzés értékelésére milyen gyakorlati megoldást alkalmaztunk. A cél végül is egy környezetvédelmi vagy méginkább fenntarthatósági szempontok alapján kialakított táblázat elkészítése volt. Ezen keresztül lehetett értékelni a fejlesztés típusú SWOT táblázatot. Itt érzékelhető volt, hogy például vannak olyan állapotjellemzők, amelyek az egyik szempontból erősségnek, a másiktól gyengeségnek tűnnek. Az elemzés lépései a következők voltak:

- ☞ Az eredeti regionális SWOT táblázatból kitörölni minden megállapítást a környezeti vonatkozású pontok kivételével.
- ☞ A környezetvédelmi, fenntarthatósági szempontból rossz helyen lévő vagy nem pontosan fogalmazott pontok javítása, áthelyezése.
- ☞ A kiegészítések elvégzése után kapunk egy környezeti szempontú SWOT-ot. (Lásd IV. melléklet)
- ☞ Szöveges összehasonlító elemzés és értékelés az eltérések és egyezőségek alapján.

A fenti elemzés eredménye egy a fenntarthatósági szempontokat jobban tükröző SWOT táblázat lehet. A munka annál eredményesebb lehet, minél konkrétabb SWOT elemzés tartalma. Ha az elemzés nagyon általánosító megállapításokkal dolgozik, akkor egyrészt elveszti a területi kötődését, másrészt minden értékelő, minősítő megállapítás egyre relatívabbá válik

2.3. Harmadik lépés: A fejlesztési célok, intézkedések és a környezetvédelmi prioritás és célrendszer összevetése

A célok értékelése előtt a tapasztalataink szerint szükség van a vizsgált program céljait a konzisztenciájuk szerint is áttekinteni. A ROP első változatai például 3 kiemelt prioritás mellett különböző szintű, és egymással különböző kapcsolatban lévő célokat tartalmaztak. Ahhoz, hogy az értékelés elvégezhető legyen ezeket a prioritásokat és célokat össze kellett rendezni és megjelent feladatként a belső konzisztenciájuk vizsgálata. (Lásd V. melléklet)

2.3.1. A ROP célok összevetése az értékrenddel

A Regionális Operatív Program fejlesztési céljai a fenntarthatósági értékrenddel, intézkedései a környezetvédelmi célokkal vethetők össze.

A továbbiakban erre a két összehasonlítási lehetőségre mutatunk be táblázatos példát. Az első esetben a már bemutatott fenntarthatósági feltételek jelentik a táblázat oszlopait, egyszerűsített, rövidített formában. A sorokat a regionális stratégiában szereplő, a Régiók által megadott célok alapján képeztük. Ennél a lépésnél figyelembe vettük a régiók céljainak átfedéseit, hasonlóságait, tehát a felsorolt célok lefedik a teljes országot. Egy-egy elem azt mutatja be, hogy egy bizonyos feltétel melyik célt érinti és milyen szoros és milyen irányú kapcsolat van köztük.

A második táblázat az intézkedéseket veti össze a konkrét környezetvédelmi célokkal és főleg azt kívánja bemutatni, hogy az intézkedés kedvező vagy kedvezőtlen hatású a célok megvalósulása szempontjából. Ebben a táblázatban már jelöltük a környezeti hatásokat kiváltó hatótényezők típusát is.

	1. A feltételesen megújuló környezeti elemek megőrzése	2. A természeti erőforrások igénybe vételének kívánatos szintje	3. A lerakott hulladékok mennyiségének és veszélyességének csökkentése	4. Terület felhasználási korlátok érvényesítése	5. A biológiai sokféleség megőrzése	6. Az építészeti, táji kulturális értékek fennmaradásának biztosítása	7. A környezethez alkalmazkodó fogy. és term. mintázatok megőrzése	8. Az életmódváltás lehetőségeinek megőrzése	9. Szubszidiaritás a tevékenységek szintjén	10. A helyi erőforrások a helyiek hasznát szolgálják.	11. A régió nem korlátozható más régiót a fentiek elérésében	12. A fenntarthatóság elveinek erkölcsi normává válása
A. A régió gazdasági teljesítményének és verseny-képességének növelése, a gazdasági környezet innováció-orientált fejlesztése, a gazdasági szerkezet átalakítása	Á -- F 0	Á -- F +	Á - F +	Á -- F 0	Á -- F 0	Á - F 0	Á -- F ++	Á -- F +	Á - F +	Á -- F +	Á - F +	Á 0 F +
B. A gazdasági infrastruktúra fejlesztése, gazdasági aktivitás erősítése, a foglalkoztatottsági szint növelése	Á E F 0	Á E F +	Á 0 F +	Á - F 0	Á -- F 0	Á - F 0	Á - F +	Á - F +	Á - F +	Á E F +	0	0
C. Szociálisan kiegyensúlyozott tudás-régió alapjainak lerakása, az oktatás-képzés rendszerének fejlesztése	Á +	Á +	0	0	0	0	Á +	Á +	0	Á +	0	Á ++
D. Közlekedési és információ-technológiai elérhetőség fejlesztése, a társadalmi-gazdasági kohézió erősítése	Á - F 0	Á E F +	0	Á - F 0	Á -- F 0	Á - F 0	Á E F +	Á E F +	Á E F +	Á E F +	0	0
E. Magas jövedelemtermelő képességű turizmus	Á - F +	Á 0 F +	Á -- F -	Á - F 0	Á -- F 0	Á + F ++	Á E F +	Á E F 0	Á 0 F +	Á E F +	0	0
F. Emberi erőforrás fejlesztése, megújulásra kész, autonóm egyéni és közösségi cselekvésre képes társadalom megteremtése, a társadalmi kohézió erősítése	Á +	Á +	Á +	Á +	Á +	Á +	Á +	Á +	Á +	Á +	Á +	Á +
G. Az esélyegyenlőség megteremtése	0	0	0	0	0	0	Á +	Á +	Á +	Á +	0	Á +
H. Környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztése és természetvédelem	Á +	0	Á +	Á +	Á E F +	Á +	Á E F +	Á E F +	Á E F +	0	Á +	Á +
I. Az élhető régió kialakítása, minőségi életfeltételek megteremtése	Á +	Á 0	Á E	Á E	Á E	Á E	Á E	Á E	0	0	Á -	Á -

	1. A feltélesen megújuló környezeti elemek megőrzése	2. A természeti erőforrások igénybe vételének kívánatos szintje	3. A lerakott hulladékok mennyiségének és veszélyességének csökkentése	4. Terület felhasználási korlátok érvényesítése	5. A biológiai sokféleség megőrzése	6. Az építészeti, táji kulturális értékek fennmaradásának biztosítása	7. A környezethez alkalmazkodó fogy. és term. mintázatok megőrzése	8. Az életmódváltás lehetőségeinek megőrzése	9. Szubszidiaritás a tevékenységek szintjén	10. A helyi erőforrások a helyiek hasznát szolgálják.	11. A régió nem korlátozható más régiót a fentiek elérésében	12. A fenntarthatóság elveinek erkölcsi normává válása
	F ++	F +	F +	F +	F +	F ++	F +	F +			F +	F +
J. Stabil környezeti állapot kialakítása	Á ++	0	Á +	Á +	Á ++	Á +	Á +	Á +	0	0	Á E F +	Á ++
K. A régió nemzetközi szerepkörének erősítése	Á -- F 0	Á -- F 0	0	Á - F 0	Á - F 0	0	Á -- F 0	Á - F 0	Á -- F 0	Á - F +	0	0

- Jelkulcs:** Szűrítés: Kapcsolat szorossága, minél sötétebb annál szorosabb kapcsolat
 Á: általánosan jellemző kapcsolati irány az eddigi tapasztalatok alapján
 F: megfelelő feltételek érvényesítése esetében kialakítható kapcsolati irány, jobbnak kell lennie Á-nál
 --: erős negatív kapcsolat, a fenntarthatóság szempontjából
 -: negatív kapcsolat, a fenntarthatóság szempontjából
 0: semleges kapcsolat
 ++: erős kedvező kapcsolat, a fenntarthatóság szempontjából
 +: kedvező kapcsolat, a fenntarthatóság szempontjából
 E: jellemzően ellentétes hatások érvényesülése az eddigi gyakorlatban, tehát -+ egyszerre
 Vastagon szedve: döntően befolyásolni kívánt kérdések, itt szükségesek elsősorban feltételek

Az intézkedések tekintetében

Intézkedések	Célok	
		nitrogén-oxidok (NO _x) kibocsátás kb. 9%-os csökkentése
Régiós elérhetőségi viszonyokat javító közúti közlekedési infrastruktúra fejlesztése	-2Sz	-1T
Megújuló energiaforrások felhasználásának támogatása	1Sz	1K

Lehetséges jelkulcs:

0=érdektelen, nincs kapcsolat

2=környezeti haszonnal kell számolni

1=megfelelő feltételek esetében környezeti haszonnal kell számolni

-1=ráfordításokkal elhárítható környezeti problémákkal kell számolni

-2=mindenképpen környezeti problémákkal járó intézkedés

A lehetséges hatótényezők típusai:

Sz: szennyezőanyag kibocsátás (a relációt mindig az oszlop tartalma határozza meg, negatív előjelű szám növekedést, pozitív csökkenést jelent)

Z: zaj vagy rezgés terhelés

T: jelentős területfoglalás

K: készlet- vagy használatváltozás a természeti erőforrások tekintetében

H: jelentős területhasználat változás (itt a pozitív előjel jelenti a környezetvédelmi szempontból kedvező változást)

É: életminőségbeli változás

stb.

Esetleg megfelelő súlyozás mellett hatásösszesítést is lehetne készíteni.

Az értékelésnek a táblázatok csak az alapját jelentik, azok tartalmát szövegesen kell elemezni. A táblázatok alapján konfliktuselemzést érdemes készíteni részben azért, mert ez határozza meg a következő lépések tartalmát.

2.4. Negyedik lépés: javaslatok a végrehajtásra vonatkozóan

A javaslatok (feltételek, kiegészítések) tekintetében egyrészt azokról az intézkedésekről lehet szó, amelyek a fenti példában –1 vagy 1 értéket kaptak. Másrészt a regionális célok esetében, ha a fenntarthatósági kritériumokkal való összevetés alapján jelentős negatív hatással is számolni lehet, de ez a hatás megfelelő feltételekkel javítható, akkor kell olyan feltételeket a célhoz rendelni, amelyek a kedvező irányt biztosítják.

Ismerve a tervezés jelenlegi állását a javaslatok legnagyobb része feltétel, kisebb rész kiegészítés jellegű lehet. Az SKV keretében javasolt projekt-kiválasztási kritériumok beillesztése a támogatási rendszer végrehajtásába biztosíthatja a negatív környezeti hatások minimalizálását.

2.5. Ötödik lépés: A környezeti szempontú értékeléshez szükséges jellemzők, mutatók véglegesítése

A meghatározott környezetvédelmi célrendszer alapján megadhatók azok a mutatók, amelyekkel a célok érvényesülését, illetve a tényleges környezeti hatások mérhetőek lehetnek. Az eddig bemutatott célok majd mindegyike eleve meghatározza a hozzárendelhető mutatót: Például SO₂ kibocsátás csökkentése. Lehetnek olyan célok, amelyek egyetlen intézkedéssel sem hozhatók kapcsolatba, tehát itt a mutatóra sincs szükség.

Ezek mutatók intézkedésenként meghatározhatók, de miután ennek az is a célja, hogy a közbenső és az utólagos értékeléshez alapot nyújtson, nagyon körültekintően kell eljárni, főleg a tényleges mérhetőség tekintetében. Ex-ante értékelésként az intézkedések elemzésénél főleg az elmozdulások iránya és intenzitása becsülhető, konkrét mértéke nem.

2.6. Hatodik lépés: egyeztetés, megismertetés és elfogadtatás

A Nemzeti Fejlesztési Terv és annak Regionális Operatív Programja szigorú környezeti szempontú mérlegelés tárgya lesz. E mérlegelés – az Európai Unió által meghatározott - eszköze többek között a Stratégiai Környezeti Vizsgálat, mely a szűkebb értelemben vett környezeti hatások számbavételén túlmenően a ROP komplex környezeti fenntarthatóságát is vizsgálja majd. A szakmai és helyi érdekképviseltek, a civil szervezetek szintén számon kérik majd a ROP várható „tovagyűrűző” hatásainak bemutatását. Ezen túlmenően, nemzeti érdekeink is egy környezettel kiegyezést magával hozó fejlődési pálya felvázolását kívánja meg.

A fejlesztési tervek környezeti szempontú vizsgálatának többféle elvárásnak kell megfelelniük. Különösen igaz ez a Nemzeti Fejlesztési Terhez kapcsolódó operatív programokra, amelyek szakmai és társadalmi megismertetése, egyeztetése és elfogadtatása egyben EU követelmény is. A módszertannal kapcsolatos főbb elvárások a következők:

- ☞ **Alkalmazhatóság:** a módszertan nem a „környezetvédők” véleménynyilvánítása, hanem tervezési segédlet. Ily módon a módszertannak és a ROP kidolgozásának párhuzamosan, „egymáshoz csiszolva” kell folynia
- ☞ **Megfelelőség:** a módszertannak, meg kell felelnie a vonatkozó EU direktíva stratégiai környezeti vizsgálat módszertanának, ideértve a nyilvánosság bevonásának és a nyílt tervezésnek szempontjait is. Szintén eleget kell tennie

az Ex-ante értékelés szempontjainak, külön kiemelve a számszerűsíthetőség és az ellenőrizhetőség jelentőségét.

- ☞ **Partnerség-építés:** Az általunk fejlesztett módszertan (illetve annak alkalmazása) nem pusztán elemzési eszköz, hanem lehetőséget biztosít az érdekeltek közötti „környezeti kiegyezés” megteremtésére. A környezeti szempontok figyelembevétele a ROP céljaiban, és különösen intézkedéseiben elősegítheti a helyi lakosság, a civil környezetvédő mozgalmak, a hatóságok és a gazdasági szféra között kialakuló környezeti párbeszédet is.

MELLÉKLETEK

I. SZ. MELLÉKLET

A FENNTARTHATÓSÁG ÉRTÉKRENDJE A REGIONÁLIS FEJLESZTÉSEK VONATKOZÁSÁBAN

Mottó: „Minden ma létező probléma egy korábbi jóakarató fejlesztés eredménye.”

Axióma:

Minden fejlesztésnek a fenntartható fejlődést kell támogatnia!

Definíció:

A fenntartható fejlődés a folytonos szociális jobblét megvalósítása, anélkül, hogy a környezet eltartó-képességét veszélyeztetnénk.

A fogalom tartalmának megértése:

- **A fenntartható fejlődés az emberi társadalomra vonatkozik**, s nem az univerzumra, s nem az örökké valóságra. Arról szól, hogyan tudunk a jelenben úgy élni: termelni; fogyasztani; együtt élni embertársainkkal és környezetünkkel, hogy **életünk eredménye a szociális jobbléthez, a jövő generációk bővülő lehetőségeihez vezessen.**
- A fenntartható fejlődés célja a folytonos szociális jobblét. Ennek a jobblétnek a megvalósulásához a **gazdaság eszköz, a környezet pedig feltétel.**
- **A gazdaság nem válhat a társadalmi tevékenység céljává.** A jelenlegi értékrendben a gazdaság a cél, s a jó gazdaság érdekében az ember és a környezet eszközzé válik.
- A környezet a fenntarthatóság olyan feltétele, amely azt jelenti, hogy adott tudományos és technikai színvonalon nem haladhatjuk meg környezetünk eltartó-képességét.
- A fenntartható fejlődés integrált fogalom. Integráltsága azt jelenti, hogy **a környezet és a fejlődés minden kérdése összefügg.**
- A fenntartható fejlődés **nem szinonimája a környezetvédelemnek.** A környezetvédelem a fejlődés következtében létrejött környezeti károk felszámolására kialakított ágazat, míg a fenntartható fejlődés az összes emberi tevékenységet igyekszik tervezni oly módon, hogy azok ne okozzanak társadalmi és környezeti problémákat.

A legtöbb vitát a szociális jobblét fogalma okozhatja, amin valószínűleg az életminőség valamilyen speciális javulását lehet érteni. Ennek kifejtésekor és elfogadtatásakor azonban gyakorta azzal kerülünk szembe, hogy a fejlődés fogalma burkoltan megegyezik a gazdasági növekedéssel, és még inkább a fogyasztás növekedésének alakulásával. A piacgazdaság életeleme a fogyasztás növekedésére épülő gazdasági növekedés, e nélkül nem képes működni. Szélsőségesen fogalmazva: a fenntartható fejlődés fogalma mögött gyakran az a törekvés fedezhető fel, hogy: miként lehet a fogyasztást úgy növelni, hogy a felhasznált, illetve érintett természeti erőforrások fajlagosai csökkenjenek. Ez a fajta megközelítés már csak azért is problémás, mert ez a törekvés sem érvényesíthető a végtelenségig. Ettől válik a fogalom nehezen kezelhetővé, mert valamiféle folytonos javulást tételez fel egy végeredményben korlátos rendszerben.

Ha viszont a „fejlődés” fogalma alatt az életminőség komplex javítását értjük, akkor felmerül a kérdés: a dzsungelben háborítatlanul élő amazonasi indián életminősége rosszabb-e például a miénknél? Valószínűleg nem, csak másmilyen, viszont ez egyértelműen fenntartható, de fenntarthatóság ára a változás hiánya. Ez arra mutat rá, hogy az életminőség, illetve az életminőség javításának, fejlődésének értelmezése attól függ, hogy milyen igényei vannak a társadalom tagjainak. A piacgazdaság esetében az maga növeli ezeket az igényeket, saját fennmaradása érdekében. A fentiek miatt elmondható, hogy véleményem szerint **minél jobban közelítünk a világgazdaság szintjétől a helyi szint felé, a fenntartható fejlődés fogalma annál inkább válik kezelhetővé, annál inkább lesz reális tartalma.**

A továbbiakban meg kell határoznunk azokat a prioritásokat, célokat, amelyeket a munkánk során, mint az összehasonlítás alapját jelentő értékrendet alkalmazunk. A továbbiakban ezek témakörönként jelennek meg. A következő fejezetben a prioritásokat 3 formátummal jelöljük:

- ☞ Vastagon szedve: azok a prioritások, célok, amelyeket a tartalmi elemzésekhez használni kívánunk.
- ☞ Dőlt betűvel szedve: azok a prioritások, célok, amelyeket esetlegesen a tervezési módszer elemzésére használhatók.
- ☞ Normál módon szedve: azok a prioritások, célok, amelyeket nem használunk az értékelésekhez, miután a vizsgálat tárgyától nem számonkérhetőek.

1. A természet és az ember nem szemlélhető csak erőforrásként

A természet és sajnos maga az ember is a gazdaság számára természetesen elsősorban erőforrást jelent. A természet élettér is, az ember elsősorban szellemi lény. Ehhez kapcsolódóan a nem anyagi értékeknek az anyagiakkal legalább egyenrangú helye van a fenntartható fejlődésre törekvő fejlesztésben. A nem anyagi javak megléte előfeltétele az egyének és társadalom anyagi gazdagságának. A természeti erőforrások biztonsága, a környezet teljesítőképességének megőrzése, az iható víz, a tiszta levegő, a szennyezés-mentes környezet, a táj esztétikumai mind-mind létezésünkhöz szükséges, pénzben nem kifejezhető értékek.

A természetet önmagáért kell óvnunk, mert minden amit belőle elpusztítunk, azt magunkból pusztítjuk el. Elő kell segíteni olyan erkölcsi normák kialakulását, amelynek révén felismerjük, hogy nemcsak arra a közvetlen környezetünkre kell odafigyelnünk, amely romlása közvetlenül súlyosan érintheti az embert. Tisztelettel és felelősséggel kell, hogy adózzunk a tradicionális (kultúr és természetes) táji értékeink előtt.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének "ellenőrzési" lehetőségei

- ☞ A fejlesztések során a környezetgazdasági érdekeken kívül a nem forintosítható etikai megfontolásokat is figyelembe kell venni. Az etikai szempontokat figyelembe vevő

fejlesztésnek el kell ismeri a megóvandó értékek gazdasági érdekeken felül álló létjogosultságát, és azok "ügyvédjeként" kell eljárnia.

- ☞ **A lételemnek tekintett, feltételesen megújuló környezeti elemek (levegő, víz, föld, élővilág) készleteit és állapotát, valamint az általuk alkotott környezeti rendszer potenciálját, önszabályozó képességét, a rendszer terhelhetőségének határán belül fenn kell tartani, illetve ahol ez szükséges és lehetséges, állapotukat javítani kell.**
- ☞ **A biológiai sokféleség megőrzésének feltételeit: a természetes és természet szerű élőhelyek sokszínűségét, és térbeli koherenciáját biztosítani kell.**
- ☞ **A rendelkezésre álló terület felhasználásánál az igénybe vehető területek kemény felső korlátként kell figyelembe vételre kerüljenek. Így a fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.**

2. Minden fejlesztés végső célja a területen élők számára elérni, hogy jobb legyen ott élni, mint eddig!

Minél jobban közelítünk a világgazdaság szintjétől a regionális, majd a helyi szint felé, a fenntartható fejlődés fogalma annál inkább válik kezelhetővé, annál inkább lesz reális tartalma. A helyi emberek érdekei, a helyi kezdeményezések, az alulról építkező tervezés prioritást kell, hogy kapjon. A helyi és tágabb közösségi érdekek kiegyensúlyozottsága alapfeltétele a fejlesztéseknek. Lényegesen nagyobb teret kell engedni a szubszidiaritásnak, hogy a társadalom helyi szinten tudja ütköztetni és egyeztetni a különböző érdekeket, intézni saját ügyeit. *A helyi közösséget nem bevonni kell a fejlesztésbe, hanem engedni kell fejleszteni.* Tehát itt a szubszidiaritás nem csak a döntésekre, hanem a tevékenységekre is vonatkozik.

Építeni kell a lakosság helyi kötődésére, öntudatára. (Nem szükségszerűen jó az, hogy ha pl. Győrben bezárja egy vállalat valamely üzemét és elvárja, hogy a dolgozók költözzenek át Nyíregyházára, ahol a másik üzem működik. Nem kell amerikai szintű mobilitás, ahol mondjuk 2 évre szól egy állás és utána lehet, hogy az ország másik felébe költöznek. Ez a „gyökértelenség”, ezt el kell kerülni.) Érték tehát a jelenleg még (főként vidéken) meglévő közösségi tudat, összetartás megléte.

Erősíteni kell az emberekben a „régión tudatot”. A régióknak valóban gazdasági-földrajzi egységet kellene ehhez alkotniuk. Jelenleg pl. Esztergomból vonattal Székesfehérvárra csak Pesten keresztül lehet eljutni, tehát egy másik régió keresztül. Hol van itt tehát a „szerves” kapcsolat a régió két nagyvárosa közt? Ha „vonalzóval” politikusok rajzolják a régióhatárokat, attól az emberek nem érzik sajátjuknak a rájuk erőltetett rendszert, nem fogják megérteni, szeretni a regionalizmust.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének "ellenőrzési" lehetőségei

- ☞ **Minden a környezetgazdálkodással összefüggő tevékenységet azon a szinten kell megvalósítani, ahol a probléma kezelése a legnagyobb környezeti és egyéb haszonnal, és a legkisebb környezeti kockázattal ill. kárral jár.**

- ☞ A helyi tőke, a helyi piac, a helyi kereskedelem, a helyi erőforrások fenntartható használata, a helyi kultúra megőrzése, a helyi közösség fejlesztése és önmeghatározó képessége nem lehet kiszolgáltatottja kizárólagosan a külső érdekeknek.
- ☞ **A természeti erőforrások felhasználásának egyensúlyban kell lennie a régióban létrehozott, illetve az ott élők által elsajátított új értékekkel.**
- ☞ **A fejlesztésnek meg kell őriznie az alkalmazkodott helyi kultúrát, azokat a termelői és fogyasztói mintázatokat, amelyek a környezethez való alkalmazkodás során alakultak ki, s hosszú távon biztosították a helyi közösség és környezet harmóniáját.**
- ☞ A helyi szinten kezelhető erőforrások használata a helyi közösség hasznát szolgálja!
- ☞ *A fejlesztéssel kapcsolatos igények, tervek a helyi közösség által fogalmazódnak meg.*
- ☞ **A helyi közösségeknek ne szűküljenek a lehetőségei az igényelt és választható életmódok tekintetében, amennyiben ezek nem zárják ki egymást, és megfelelnek mind a fenntarthatóság, mind a fejlődés kritériumainak.**
- ☞ A fejlesztéseknek elsőbbséget kell biztosítani a helyi fejlesztési szereplők intellektuális befektetéseinek a tőkeintenzív befektetésekkel szemben, az anyag és energiaszegény termelői, szolgáltatói, fogyasztói mintázatokkal kapcsolatos innovációt kell támogatni
- ☞ *A döntési folyamatokat a helyzetelemzés, az alternatívák megfogalmazása és kidolgozása, valamint az érdekegyeztetés kell, hogy bevezesse.*

3. Összefogásra képes, autonóm, alkalmazkodó és innovatív közösségekre épülhet a rendszer!

A fenntartható társadalom a teljes jogú egyénből és azok közösségeiből építkezik rendszerré. Az egyén érdekeinek megvalósulása a közösségen keresztül ütközik, vagy azonosul más egyének vagy közösségek érdekeivel, s a különböző érdekek szelekcióját a kölcsönösség adja. A kölcsönös nagylelkűség, a közösségi érzés újraéledése ebben a szerkezetben nem a közösség kötelező diktátuma, hanem az egyén egzisztenciális létének kiteljesedési lehetősége. A mindenkire kötelező parancsokat osztogató monolit hatalmi struktúrával szemben, amely a kölcsönösség elszegényedéséhez, egyéni és csoportérdekek kialakulásához vezetett, *a fenntartható társadalom szerkezetében az egyén vágyai válnak a közösség szervező erőivé, ahol a helyi közösség egy decentralizált irányítási rendszerben intézi saját ügyeit.* A döntés áthelyeződik a döntés közvetlen hatásfelületére, csökken a központi felelősség és a sematizálásból adódó tévedési lehetőség. Nő a szabadságérzet és a tényleges beleszólás a közösség sorsának intézésében.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének "ellenőrzési" lehetőségei

- ☞ Lényeges, hogy a helyi közösségek (egyének, vállalkozók, intézmények stb.) „adaptációs készsége” fejlődjék. (Adaptáció alatt a változó gazdasági viszonyokhoz való jobb alkalmazkodóképességet értjük.) Jelentős érték a magyar találékonyság, innovációs hajlam, de még az egyszemélyes vállalkozásoknak is fontos lehet az „önmenedzselés képességének”, a prezentációs stb. készségeknek az elsajátítása.
- ☞ Erősíteni kell a hitet, hogy van autonómia; az embereknek érdemes részt venni a közéletben, esetünkben pedig: szűkebb környezet (régió) dolgainak alakításában. (Jó

lenne, ha hinnék az emberek, hogy nem az aktuálisan kormányon lévő „hadak” valamely tagjának kegyes jóindulatától függ, hogy egy Budapesttől 200 km-re lévő faluban lebetonoznak-e 20 méter járdát vagy nem.)

4. A felelős és holisztikus szemléletű tervezés primátusa

A fejlesztésekre irányuló tervezésnek a problémák okainak feltárása és azok megválaszolására kell törekednie. A fejlesztésnek az újabb problémák létrejöttét kell megelőznie. Az okozatok kezelésére irányuló problémamegoldás elmélyíti a válságot. *Csak a holisztikus látásmód biztosíthatja, hogy megszűnjenek azok a „megoldási” gyakorlatok, amelyek a helyi problémákat a globális környezetre, a környezet minőségéről az erőforrásokra, egyik környezeti szféráról a másikra helyezik át.* A tervezésnek figyelembe kell venni a jövő generációkra ható hosszú távú hatásokat. A pillanatnyi érdekek kielégítése, a jelenben jónak látszó megoldások a hosszú távú hatások meggondolása nélkül csökkentik a fenntarthatósági kilátásokat. A felelős tervezés figyelembe veszi az adott terület ökológiai adottságait, nem az adottságok ellen fejleszt, hanem azokra alapozottan, oly módon, hogy az ne változtassa meg a környezet ökológiai jellemzőit.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének "ellenőrzési" lehetőségei

- ☞ *A felelős tervezésnek egyszerre kell kielégíteni a természetes rendszerek stabilitásának és sokféleségének igényét. A biológiai sokféleség megőrzése a természetes fajok, illetve a hagyományos fajták fenntartása kiemelt figyelmet kell, hogy kapjon a tervezésnél. A biológiai sokféleség, a természeti erőforrások sokfélesége, a sok lábbon álló gazda(g)ságot kínálja a számunkra. Minél több elemét hasznosítjuk a természetnek, annál változatosabb a termékszerkezetünk, annál több elem megőrzésében vagyunk érdekeltek. A rendszerek sokfunkciós használata egyaránt növeli gazdaságunk stabilitását, a sokféle használati lehetőségén keresztül a helyi társadalom fejlődését, s lehetővé teszi a természetes sokféleség fenntartását is.*
- ☞ *Az agrobiodiverzitás megőrzése a kulturális és a táji hagyományok megőrzésével együtt kell, hogy járjon. A védett természeti értékek esetében különös figyelmet kell fordítani a fejlesztésekre, ahol a természetvédelmi érdekeknek kell az elsőbbségét biztosítani, s vigyázni arra, hogy a fejlesztések ne generáljanak a terület eltartó-, illetve tűrőképességénél nagyobb terheléseket (pl. turizmus)*
- ☞ *A tervezésnek gondoskodnia kell a térszerkezet olyan módon történő alakítására, hogy a természetes élőhelyek koherenciája ne sérüljön, az ökológiai hálózat teljesíteni tudja az élővilág elterjedésében játszott szerepét. A területhasználatban elsőbbséget kell biztosítani az ökológiai tájgazdálkodásnak, melyben fel kell használni a történelmi ismereteket, különös tekintettel az ártéri- és fok-, a hegyaljai-, a hegyvidéki-, illetve a pusztai gazdálkodás hagyományait. A rendelkezésre álló terület felhasználásánál az igénybe vehető területek kemény felső korlátként kell figyelembe vételre kerüljenek, így a fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.*
- ☞ *A tervezésekor ki kell térni a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos ismeretek és a szemlélet fejlesztési módjára, lehetőségeire is. A környezeti válság megoldása és kezelése csak egy szemléletében megváltozott, tudatos társadalomban elképzelhető. Ez feltételezi*

az egész oktatási-nevelési folyamat átértékelését céljaiban, módszereiben és tudásanyagában egyaránt.

- ☞ Az okok és következmények egy rendszerben léteznek, ezért ezeket csak integrált módon lehet kezelni. Nem lehet továbbra is szétagolt intézményrendszerrel, különálló politikákkal kezelni. Új intézményrendszerre van szükség, amely képes biztosítani az elkülönült politikák, jogrendszer, szabályozási rendszer, szektorális gondolkodás integrációját

5. A környezethasználó egyén és szervezet „helyes” magatartása

A környezet és a természeti erőforrások használóinak erkölcsi kötelessége a természet közös értékeit előrelátó értékvédő gondoskodással kezelni. Más szóval Magyarország ezer éves kultúrája, a hagyomány, a mélyen gyökerező európai eszmerendszerek kellő alapot adnak ahhoz, hogy Európa közepén polgáraink, vállalataink és politikai döntéshozóink is higgyenek abban, hogy etikai kötelességük is megőrizniük és javítaniuk a környezet állapotát.

Kritériumok, az érték figyelembevételének, érvényesítésének „ellenőrzési” lehetőségei

- ☞ **A fejlesztéseknek a fenntartható termelői és fogyasztói mintázatok kialakítását kell támogatni. A termelői és fogyasztói mintázatok átalakításának iránya az anyag és energia intenzív termékek és szolgáltatások körétől, az anyag és energia szegényen keresztül, a tudás és kultúra termelésének, fogyasztásának irányába kell, hogy mutasson.**
- ☞ **Nem nőhet a természetbe hulladékként visszakerülő anyagok mennyisége, miközben ezek veszélyességének csökkenni kell**
- ☞ Pozitív és helyi köztudatnak kell kialakulnia az „értelmes munkavégzésről” Jelenleg többségében olyan termelői folyamatok működnek, hogy a monotonitástól, és attól, hogy egy alkatrészt szerel be valaki a 20 ezerből az az érzete támad – jogosan – hogy teljesen felesleges a munkája, egyáltalán: a személye. Ez nyilván kihat munka után a családi életre, a munkához való viszonyra stb.
- ☞ **A rendelkezésre álló terület felhasználásánál az igénybe vehető területek kemény felső korlátként kell figyelembe vételre kerüljenek, így a fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni.**

EGY ÁLTALÁNOS, MINDEN EDDIGIRE VONATKOZÓ KRITÉRIUM

- ☞ **A régió, nem veszélyezteti - sem közvetlen, sem közvetett formában - más régiókban ugyanezeknek a követelményeknek az érvényesülését**

6. Tudatos, értékvédő, igényes életmód „divatja”

Nagy szükség van az igényes, tudatos életmód megjelenésére már az „átlagemberek” szintjén. Nem elég, ha néhány tíz fős „elit” látja mélységében a globális folyamatokat és tudja felismerni a helyi szintű megnyilvánulásait (fenntarthatóság vs. globalizáció). Nem szabad, hogy a kóla-típusú mondanivaló legyen domináns az

átlagemberek szemléletformálásában. (Jelenlegi arány a reklámra és környezeti nevelésre fordított összegek között 1000 : 1.) Biztos, hogy nem lehetnek sikeres a fenntarthatósági törekvések, ha a szereplői nem tudják, hogy minek is a részesei

- ☞ **Meg vannak az eszközök ahhoz, hogy a fenntarthatóság elvei tudatosuljanak, és erkölcsi normává váljanak a társadalom tagjaiban, és ezzel párhuzamosan az érintetteknek a döntésekben való részvétele biztosítva legyen.**

II. MELLÉKLET: KÖRNYEZETI PROBLÉMA ÉS CÉLFA A REGIONÁLIS OPERATÍV PROGRAMOKHOZ

Ebben a mellékletben megkísérlünk egy – a ROP tartalmának ismeretében, de attól mégis függetlenül – egy „univerzális (tehát nem régióspecifikus) probléma és célfa prototípust felvázolni. E prototípusok alkotják azt az etalont, amihez „mérjük” az egyes régiók egyedi probléma- és célfáit. Az előbbiekhöz hasonlóan megállapításaink a munka jelenlegi állásánál kerültek azonosításra és későbbiekben lényegesen módosulhatnak

Regionális operatív program általános probléma fa

A társadalmi tudati kérdések összekapcsoltsága a környezet állapotával

- ☞ A feltörekvő fogyasztói társadalomban a társadalom anyagi értékrendje és az ehhez kapcsolódó etikai válság miatt a környezeti tudat fejletlen marad.
- ☞ A fogyasztók nem értékelik természetes környezetük viszonylagos jó állapotát, és nem ismerik fel az összefüggést a fogyasztás növekedése és a környezet állapotának esetleges romlása között.
- ☞ Esetleges és személyfüggő, hogy mely településen és mely lakossági rétegeket érint a környezeti tudatformálás.
- ☞ A tőkebefektetőknek nincs azonosságtudata a helyi környezettel, ezért esetleges, hogy törődik-e a fejlesztés környezeti hatásaival, főleg azokkal, amikre jogszabály nem kényszeríti.

A társadalmi intézményi tényezők összekapcsoltsága a környezet állapotával

- ☞ Regionális szinten teljesen hiányoznak a környezet és fejlődés kérdéseit együtt kezelő intézmények.
- ☞ Még nemzeti szinten sem valósult meg a környezetpolitika szektorális integrációja, a helyi közigazgatási szinten pedig még a lehetősége sem vetődött fel.
- ☞ A környezet megőrzésére szakosodott intézményrendszer helyi szinten jelentős deficitekkel küzd, a szabályozás, az anyagiak és a kapacitások területén egyaránt.
- ☞ Nincs olyan mechanizmus, amely képes lenne kiszűrni azokat a negatív környezeti hatásokat, amelyek a különböző fejlesztési programok megvalósítása során keletkeznek. (Az egyes környezeti hatásvizsgálatokból nem adható össze egy fejlesztési program környezeti hatása).
- ☞ Sem nemzeti, sem helyi szinten nincs olyan szabályozó intézmény, sem a jogi, sem a közgazdasági szabályozás tekintetében, amely képes lenne a környezeti, társadalmi és gazdasági kérdések együttes kezelésére.

Közösségi, társadalom-szerkezeti feltételek környezeti vonatkozásai

- ☞ A fogyasztói társadalmakat jellemző globalizálódó kultúra, a szerves kultúra, azaz a hagyományos környezetviszony felbomlásához, a nem fenntartható termelői, fogyasztói mintázatok kialakulásához vezet vidéken is.
- ☞ A multinacionális nagytőke uniformizálttá teszi a térséget (eltűnő félben van a térségre jellemző életmód, kultúra a „nemzetközi egyformaság” népszerűsége

miatt), elnyomja a helyi sajátságokat, amelyek az egyedi fejlődési út erőforrásai lehetnének.

- ☞ A globalizáció következtében felbomlik a város és környezetének termelői, szolgáltatói, fogyasztói kapcsolata, mivel a városokat növekvő részben multinacionális cégek látják el globális termékekkel. A vidék a város piacává válik, míg áru termelői, szolgáltatói funkciói fölöslegessé válnak. A vidéki áru termelés megszűntével a táj átalakul.
- ☞ A gazdaság szerkezet átalakulása miatt a lakosság jelentős részének ismerete, szaktudása alkalmatlan az új szerkezeti irányok követésére, kiszolgáltatására.
- ☞ Az iparból felszabadult dolgozók elvesztették azokat az ismereteket, amelyek a hagyományos paraszti élethez nélkülözhetetlenek, sem ismereteik, sem eszközeik nincsenek a mezőgazdasági termeléshez.
- ☞ A roma lakosság elvesztette hagyományos tevékenységeit a modernizáció miatt (vályog-vetés, cserép, cigány-tégla, agyagosság, teknő, famunkák, stb.), s a felborult munkamegosztásban nincs helye a tevékenységének. A helyi erőforrások alacsony negatív externáliával járó feldolgozása ezzel csorbát szenvedett.
- ☞ A fejlettség területi egyenlőtlensége a fejlesztési góccok és a perifériák között alakul ki. A marginalizálódott területeken a szegénység környezeti kapcsolata közvetlenné válik, az emberek egy része a természeti erőforrások közvetlen használatára kényszerül.
- ☞ A marginalizálódott területek a fejlesztésben további hátrányokat szenvednek a saját források hiányának következtében.
- ☞ A kisebbség tagozódása a helyi közösségbe nem történik meg, a hagyományos közösségi élet színterei, intézményei amúgy is megszűntek.
- ☞ Nagyon alacsony fokú a helyi közösségek önmeghatározó képessége, hozzászoktak a külső feltételeknek való kiszolgáltatottsághoz, várják, hogy ezek határozzák meg, jobbítsák sorsukat. A fejlődés külső meghatározottsága azonban általában környezetidegen, mert nem a helyi környezet ismeretén alapul.

Az egyén viselkedésének környezeti összekapcsoltsága

- ☞ A fogyasztói társadalomra jellemző fogyasztói szokások átvétele anyag és energiapocsékoláshoz és a hulladékok fokozott termeléséhez vezet.
- ☞ A fogyasztók nem ismerik az általuk felhasznált termék fogyasztása és használata kapcsán felmerülő környezeti problémákat, a vásárlásnál nem, vagy csak alig szempont a környezet és létminőség.
- ☞ Csak kevesen vannak tudatában a környezetkímélő mezőgazdaság és az életminőség kapcsolatának, ezért az élelmiszerminőség és a környezet egyaránt károkat szenved a mezőgazdasági áruterelés területén.

Ismereti hiányok környezeti összekapcsoltsága

- ☞ Nem áll rendelkezésre megfelelő környezeti információ, a környezet és fejlődés ügyének összekapcsoltságáról. Nincs regionális szintű információ, az információk nem összegezhetők alacsonyabb szintekről.
- ☞ Nem léteznek azok az adatstruktúrák és információfeldolgozási módszerek, amelyek a helyi közösségről, környezetről és környezet viszonyáról hiteles információval szolgálnának.

- ☞ A statisztikai hivatal által működtetett adatszolgáltató rendszert nem a fenntarthatóság vizsgálatára alakították ki, így a belőle levont következtetések torzák lehetnek.
- ☞ A helyi tervek megfogalmazásánál statisztikai adatokból következtetnek az egyes kis települések sajátosságaira, holott azok nagyon is egyediek.

A szociális problémák környezeti összekapcsoltsága

- ☞ A szociális olló nyílásának a következménye, hogy a gazdagok indokolatlan igényeikkel, a szegények megélhetési kényszerük miatt az eltartóképességen túl terhelik meg a környezetet.
- ☞ Számos ember demoralizálódott a tartós munkanélküliség, a kilátástalanság és az elszegényedés miatt. Nekik nincsenek saját fejlesztési forrásaik, termelő eszközeik, sem kedvük az átképzéshez, új ismeretek megszerzéséhez. Megélhetésük érdekében a természetes környezet ellen fordulnak.
- ☞ A régiók fejlettségének kiegyenlítési törekvése nem oldja meg a régiókon belüli területi fejlettségbeli különbségeket.
- ☞ Nincsenek olyan fejlesztési szabályok, amelyek biztosítanák a természeti erőforrásokhoz való hozzájutás egyenlő lehetőségét. A helyi közösségek közös tulajdonát gyakran egyéni gazdasági célokra sajátítják ki.
- ☞ A marginalizálódott területeken a jövedelemszerzési lehetőségek szűkösége a települések korstruktúrájának előregedéséhez, a „vállalkozó kedvű” családok elvándorlásához, összességében a népesség kontraszelekciójához vezet.
- ☞ A szegénység szegénységet szül, a szegények lakta településeken az önkormányzat is szegény marad.
- ☞ A még fennmaradt hagyományos fogyasztási mintázatokat a szegénység kényszere szüli, így a fogyasztást nem a fenntartható fogyasztói tudat, hanem az anyagi lehetőségek korlátozzák.

A szektorok szerepe a környezeti problémák kialakításában

- ☞ A mezőgazdálkodás szerkezete nem igazodik az agroökológiai feltételekhez. (termőhelyi adottságok: domborzat, termőföld minősége, klíma, stb.) A nem adekvát környezethasználat irreverzibilis változásokhoz vezet.
- ☞ Nem ismerjük a fenntartó erőforrás-használat módjait. Nincsenek olyan tájközpontok, amelyek integrálnák a tájgazdálkodási tevékenységeket.
- ☞ Folyamatosan csökken az agrobiodiverzitás, a géntechnológia úton létrehozott fajok további veszélyt jelentenek a biológiai sokféleségre, illetve az élelmiszer- és környezetbiztonságra.
- ☞ Nincs megfelelő minőség-ellenőrzés a helyi termékek körében.
- ☞ Az erdőgazdálkodásban, különösen a magánbirtokosságok esetében, a tőke és ismeretek hiánya az igénytelen (monokultúrás, tájidegen fajok, stb.) gazdálkodás irányába mutat.
- ☞ Az erdősítési kedvnek gyakran magas diverzitású, természeti szempontból értékes gyepes, másodlagos szukcessziók, nedves területek esnek áldozatul.
- ☞ A közgazdasági szabályozás elégtelensége miatt azok a termelői és szolgáltatói technológiák élveznek előnyt, amelyek magas negatív külső környezeti társadalmi

költséggel járnak. Az alacsony externális hatású kézműipar versenyképtelenné válik.

- ☞ Gyakori az olyan ipari tevékenységek meghonosítása, amely veszélyezteti a helyi kulturális, táji, természeti adottságokat. Az ipari parkok létesítésének nincsenek ilyen átfogó szempontjai.
- ☞ A beruházók előnybe részesítik a zöldmezős beruházásokat, míg kicsi a kedv a rozsdáövezetek hasznosítására.
- ☞ A rohamszerűen megvalósított „környezetvédelmi” infrastrukturális beruházások (szennyvízcsatornázás és centralizált szennyvízkezelés, regionális hulladéklerakók) gyakran több környezeti terhelést generálnak, mint amennyit megoldanak, továbbá jelentős költségekbe hajthatják az amúgy is küszködő önkormányzatokat és lakosságot.
- ☞ Ugyanakkor nincsenek meg az elfogadott és már bizonyítást nyert megfelelő alternatív megoldások, s hiányzik az azok bevezetését, elterjesztését szolgáló ösztönző rendszer is.
- ☞ A lakossági energiatakarékosság nem tudatos, a szegénység miatt spórolnak az elektromos energiával vagy tüzelőanyaggal, ugyanakkor alacsony hatásfokú berendezéseket használnak, az épületek rosszul szigeteltek, stb.
- ☞ Nem használják ki a megújuló energiaforrások által nyújtotta változatos lehetőségeket, vagy nem a helyi erőforrásokon alapuló (biomassza, napenergia), hanem egyoldalú energiaszolgáltatás alakult ki, a gáz, és az elektromos energia vált meghatározóvá.
- ☞ A tőkehiány és a megfelelő támogatási konstrukciók nélkül lehetetlenné válik, hogy helyi megújuló energiahordozókra alapuló helyi energiaellátó rendszerek jöjjenek létre
- ☞ A globalizációval együtt növekvő közlekedési szektor környezeti terhelése és erőforrás fogyasztás mindenhol növekszik, s túlkompenzálja a más területeken jelentkező, esetleges javulását a környezeti terhelésnek.
- ☞ Az egyéni közlekedési módok csábításával és gyakran kényszerével nem képes versenyt tartani a színvonalában gyengülő tömegközlekedés.
- ☞ A turizmus különböző fajtáinak térhódítása, kétségtelen gazdasági előnyük mellett veszélyt jelent a természeti értékekre, különösen védett területekre, amennyiben azt időben megfelelő módon nem szabályozzák.

A térszerkezeti változások környezeti összekapcsoltsága

- ☞ A közlekedési, szállítási infrastruktúra térfoglalása, összefüggő és kiterjedt hálózattá való szerveződése, valamint a terület-felhasználás fokozódó igényei (agglomerációk létrejötte, zöldmezős beruházások, településrendezések) lerontják a természetes térszerkezetet, csökkentik a természetes élőhelyek koherenciáját, az ökológiai hálózat működésének lehetőségét.

A „külső” hatótényezők környezeti összekapcsoltsága

- ☞ A globális klímaváltozás fokozott terhek elé állítja az embert, amelyek elhárítási kényszere további környezeti terhelést eredményez (pl. árvizek vagy aszályok elleni védekezés, hűtés, stb.). Ezek ugyan növelik a GDP-t, de csökkentik a természeti tőkét.

- ☞ A jövő jelentős, de már jelen lévő kihívása az invázív, agresszíven terjedő fajok térhódítása, s az ezzel együtt járó élőhelyi átrendeződés, vagy embernek okozott kellemetlenségek (pl. kártevők, allergének, stb.)
- ☞ Gondot okoz a határon túlról származó rendkívüli szennyezések kezelése (pl. Tisza – cián, nehézfém), illetve a reguláris külső környezeti terhelések csökkentése.

Regionális operatív program általános célja

A társadalom környezeti tudatának javítása

- ☞ A környezeti tudatformálás esetleges jellegét át kell formálni rendszeressé. A közoktatás egész vertikumában rendszeressé kell tenni a környezeti tudatformálást.
- ☞ A szervezett oktatáson kívül tág teret kell engedni azoknak a kezdeményezéseknek, amelyek az életen keresztül történő tanulás, művelődés lehetőségeit biztosítják.
- ☞ Az intézményesített környezeti nevelésben elsajátított tudatot meg kell, hogy erősítse a mindennapi élet történése, a nevelés és a valós élet nem nyújthat különböző mintázatokat. Ennek érdekében a szabályozókat kell átalakítani úgy, hogy azok tükrözzék a környezet értékét.

A környezet és fejlődés intézményrendszerének megteremtése

- ☞ A környezet és fejlődés kérdéseinek együtt kezelése a közigazgatás minden szintjén, a környezeti szempontok integrációjának megvalósulása.
- ☞ A környezet ügyét hatékonyan képviselni tudó helyi környezetvédelmi intézményrendszer megteremtése.
- ☞ A negatív környezeti folyamatokat indukáló fejlesztések kiszűrése a döntéshozás stádiumában.

A közösségfejlesztés elsőbbsége

- ☞ A szerves kultúra megőrzését, a harmonikus ember-környezet viszonyt biztosító helyi közösségek kialakulása.
- ☞ A helyi közösség önmeghatározó képességének kialakítása.
- ☞ A helyi közösség érdekeit szolgáló fejlesztések elsőbbségének érvényesítése.
- ☞ A szomszédági kapcsolatok elsőbbségének biztosítása az árúk és szolgáltatások áramlása során.
- ☞ A helyi közösség fenntarthatósági ismereteinek bővítése.
- ☞ A hátrányos helyzetű kisebbségek, különösen a roma közösségek identitásának visszaadása.
- ☞ A fejlesztési forrásokból a legrászorultabbak részesedjenek.
- ☞ Közösségi intézmények létrehozása.

A környezettudatos viselkedés feltételeinek kialakítása

- ☞ Az árak utaljanak a természeti erőforrások értékére, és az okozott környezeti terhelésre, ezáltal legyenek jelzésértékűek a fogyasztók számára.
- ☞ A fogyasztók ismerjék meg az általuk felhasznált termék fogyasztása és használata kapcsán felmerülő környezeti problémákat.
- ☞ A fogyasztó a mezőgazdasági árutermelőtől a környezet és életminőség biztosítását követelje meg.

A környezettel kapcsolatos ismerethiányok pótlása

- ☞ Megbízható környezeti információ, az információ hozzáféréséhez való jog széleskörű biztosítása.
- ☞ A fenntarthatóságra utaló adat és információstruktúrák létrehozása, képesség a fenntarthatóság indikálására.
- ☞ A megbízható és szükséges információ rendelkezésre állása a helyi tervek megfogalmazásához.

A szociális olló zárása

- ☞ A szegénység és a környezetkárosítás összekapcsoltságának felszámolása.
- ☞ A területi kiegyenlítés ökoszociális szempontjainak érvényesítése.
- ☞ A helyi közösségek primátusának biztosítása a helyi erőforrások fenntartható használatában.
- ☞ A makroszintű területi kiegyenlítés mikro szintű hátrányos következményeinek kiküszöbölése.
- ☞ Az önkormányzatok képessé tétele az ökoszociális szerep vállalására.

Az egyes szektorok környezeti integrációja

- ☞ Az agroökológiai feltételekhez igazodó mezőgazdálkodás feltételeinek megteremtése.
- ☞ A fenntartó erőforrás-használatot megalapozó K+F tevékenység támogatása.
- ☞ A táji szinten működő integráció megteremtése, az árú termelés, a piac, a terület-felhasználás, stb., összehangolása érdekében.
- ☞ Az agrobiodiverzitás növelése a termékdiverzifikálással összefüggésben.
- ☞ A minőségi mezőgazdasági termelés ösztönzése az élelmiszerminőség ellenőrzésének megerősítésén keresztül.
- ☞ Az erdőállomány faji és korösszetételének javítása.
- ☞ Az erdősítési célkitűzések összehangolása a természetvédelmi érdekekkel.
- ☞ Az ipari tevékenységek negatív externális hatásának minimalizálása.
- ☞ Az ipari tevékenységek fenntarthatósági mutatóinak javítása, az integrált termékpolitika alkalmazása.
- ☞ A rozsdáövezetek hasznosításának az elsőbbsége a zöldmezős beruházások helyett.
- ☞ A „környezetvédelmi” infrastrukturális beruházások teljes körű fenntarthatósági elemzése, a hatékonysági és fajlagossági mutatók optimalizálása a beruházások során.
- ☞ Az alternatív szennyvízkezelési technológiák alkalmazási feltételének megteremtése.
- ☞ A hulladékminimalizálás elsőbbsége a hulladékgazdálkodásban.
- ☞ A lakossági környezetvédelmi beruházások ösztönzése.
- ☞ A helyi, megújuló energiaforrásokra alapozott energiaellátó és termelő rendszerek létesítésének ösztönzése.
- ☞ A közlekedési problémák strukturális eszközökkel történő kezelése.
- ☞ A tömegközlekedés színvonalának és kínálatának növelése.
- ☞ A turizmus növekedése által előidézhető környezeti károk megelőzése.

A térszerkezet javítása

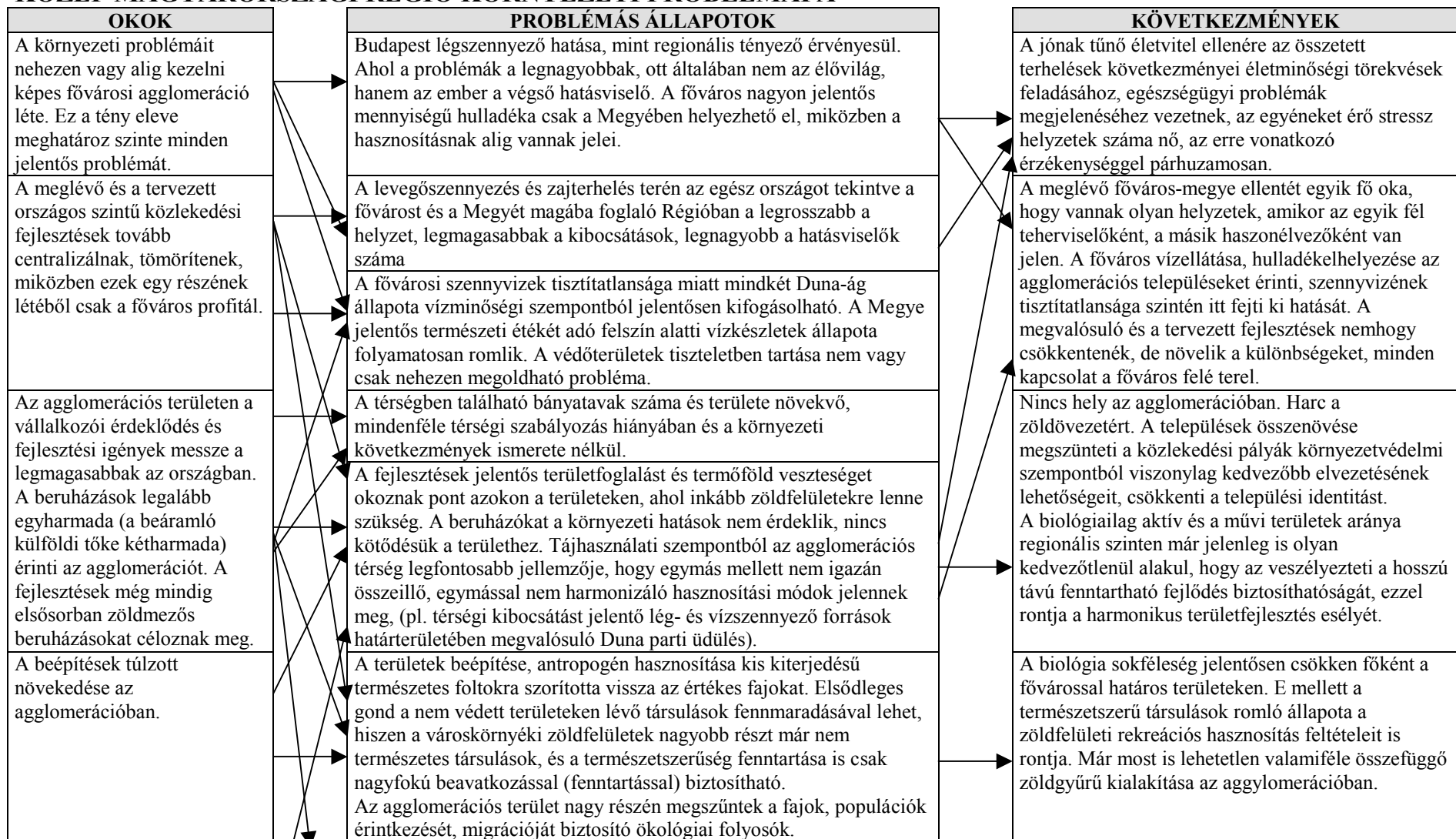
- ☞ A természetes élőhelyek koherenciájának, az ökológiai hálózat működőképességének biztosítása.

A „külső” hatótényezők kezelése

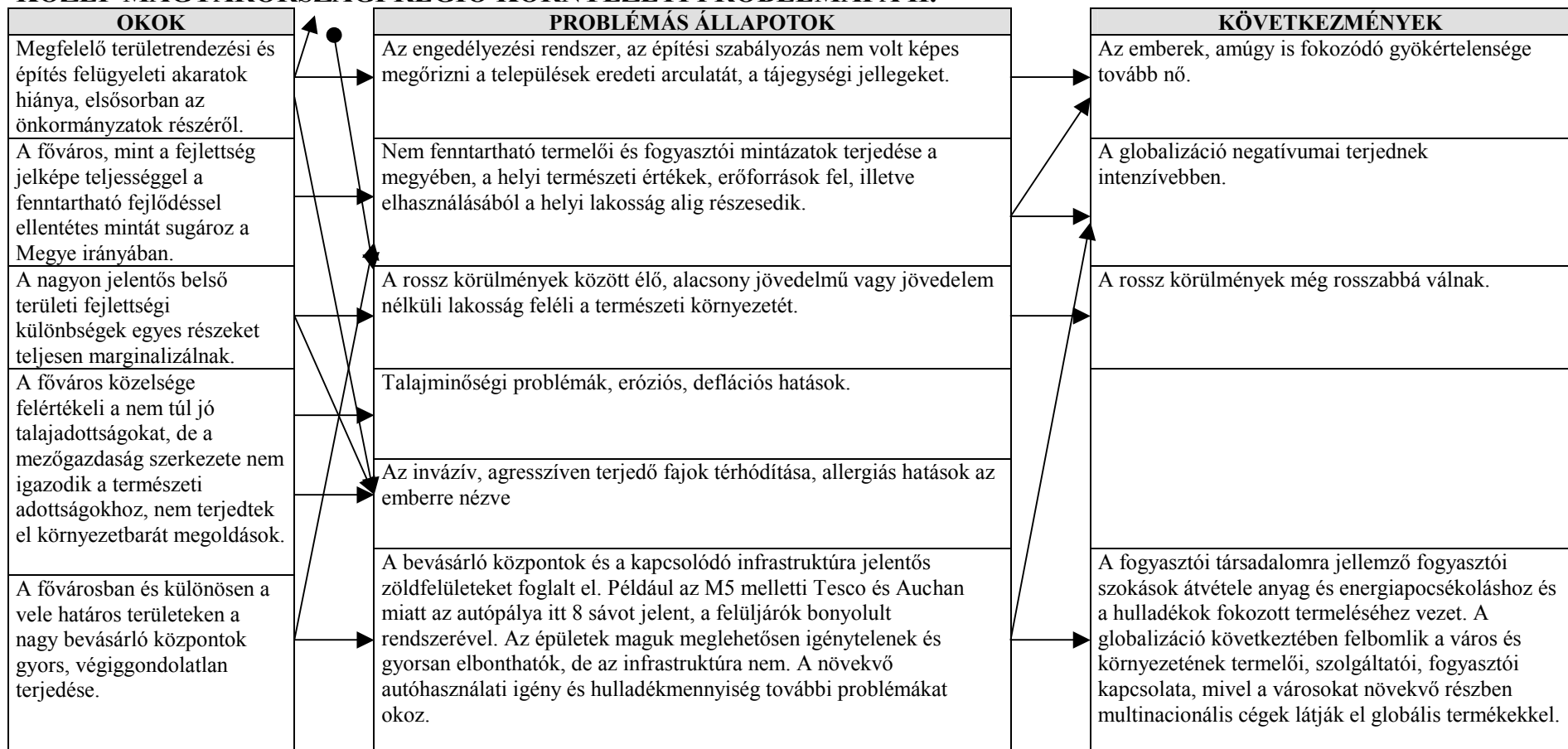
- ☞ A globális klímaváltozásra adható helyi válaszok kimunkálása.
- ☞ Az invázív fajok terjedésének megakadályozása ökológiai eszközökkel.
- ☞ A váratlan és sokszerű szennyező transzportok megelőzése, a határokon túlnyúló környezetvédelmi együttműködés kiszélesítése.

A fentieket is figyelembe véve a Közép Magyarországi régióra a következő probléma és célfa készíthető:

KÖZÉP MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ KÖRNYEZETI PROBLÉMAFA

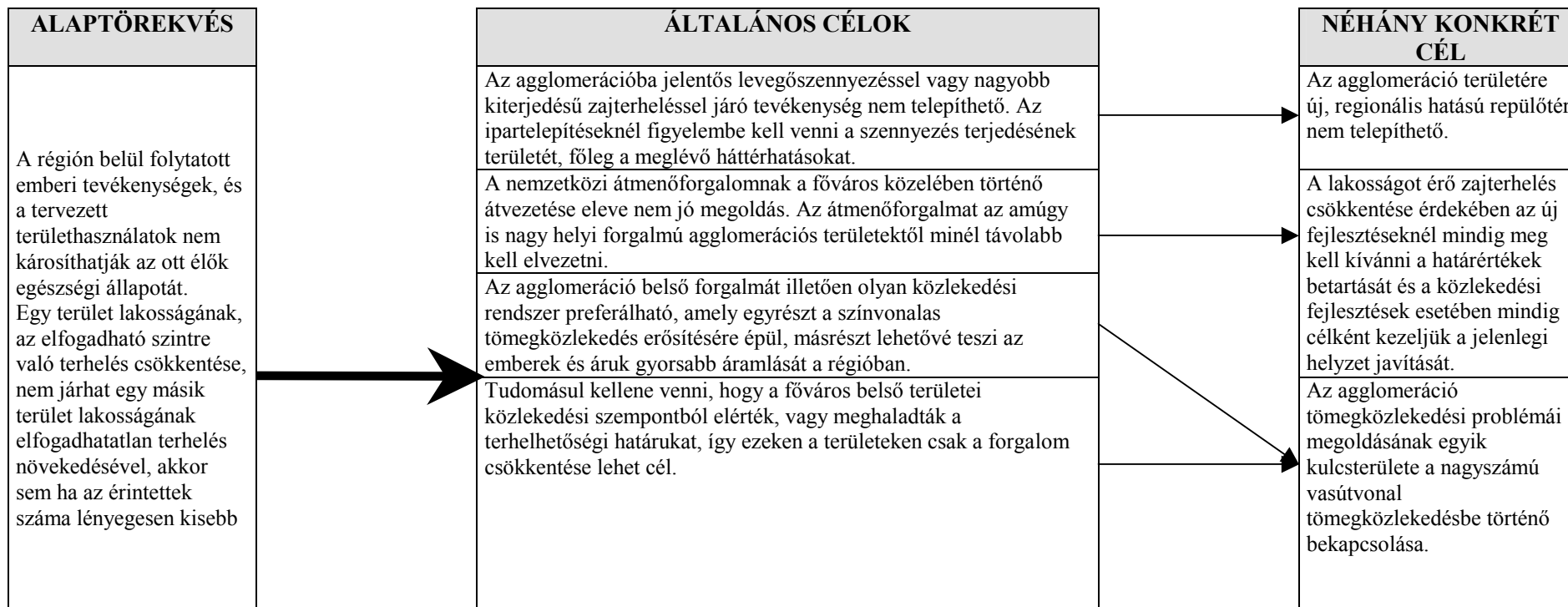

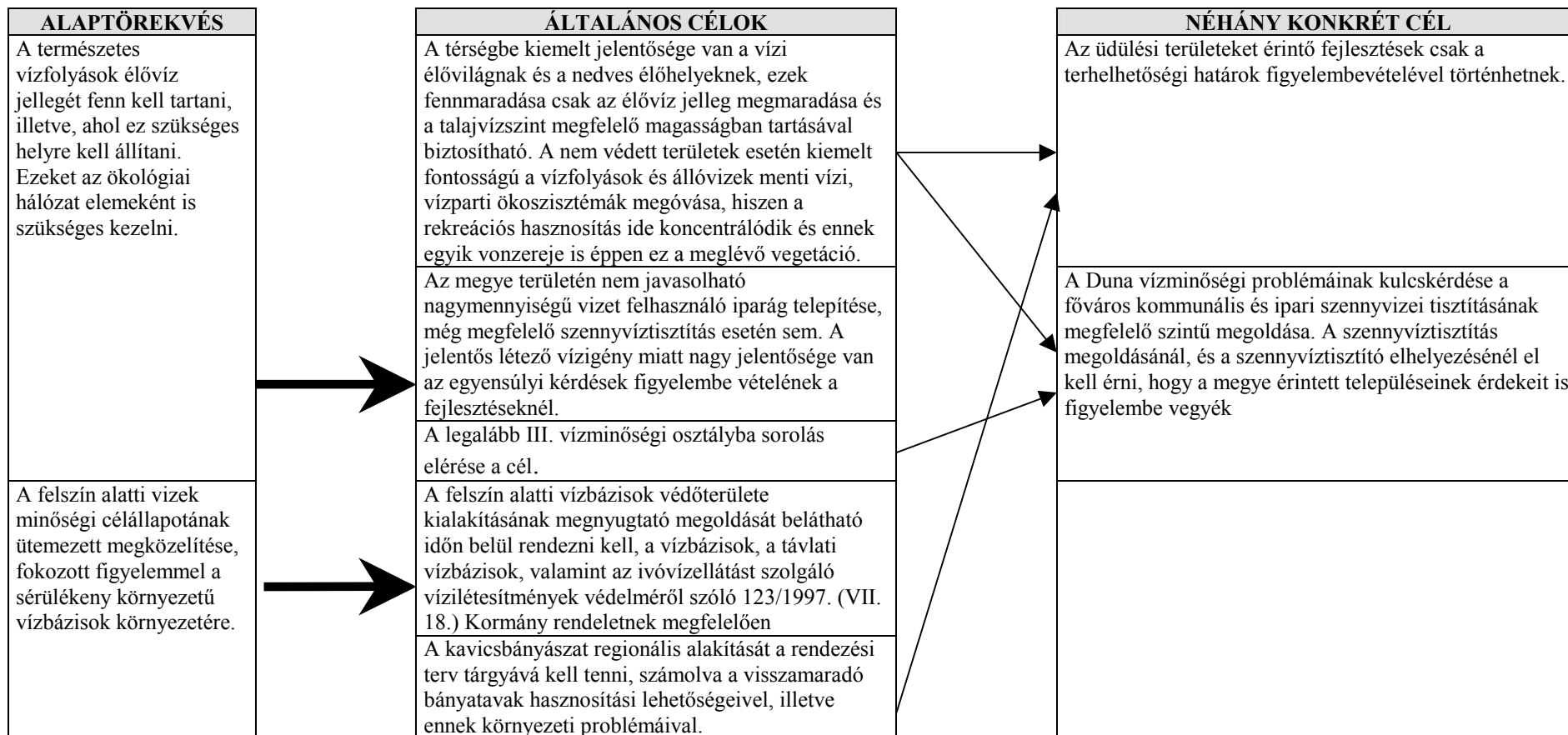
KÖZÉP MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ KÖRNYEZETI PROBLÉMAFA II.

CÉLOK A KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ TEKINTETÉBEN

ALAPTÖREKVÉS	ÁLTALÁNOS CÉLOK	NÉHÁNY KONKRÉT CÉL
<p>A fővárosi agglomerációban a beépített területek arányát csak nagyon indokolt esetben és csak kismértékben szabad növelni, a növekedést pedig intenzíven fenntartott pihenő és rekreációs célú zöldterületekkel kell ellensúlyozni. Gátolni kell a települések összenövését mind egymás, mind a főváros irányába. Keményen szükséges szabályozni a jelenlegi kaotikus fejlesztések és burjánzó jellegű fejlődés elkerülésére, megfékezésére a területhasználatok módját és milyenségét.</p>	<p>Az agglomerációs gyűrű szélén elhelyezkedő települések területén fenn kell tartani azt az ökológiailag és életminőségileg kívánatos egyensúlyt a beépített és az aktív zöldterületek között, ami a belső területeken már lehetetlen.</p>	<p>A védett területeket körülvevő térségekben a területhasznosítás megváltoztatásánál figyelembe kell venni a természetvédelem érdekeit is. Itt alapvetően a védett területek körül elhelyezkedő 500-1000 méteres sávról van szó, amely egy a későbbiekben kialakítandó, védőzóna, védőövezet része lehet.</p> <p>A kis területekre visszaszorult, védett fajok élőhelyei esetén a környező területhasználatokat úgy kell szabályozni, hogy ez az értékes élőhely természetes adottságait ne változtathassák meg, sőt a befolyásolás mértéke is minimalizálható legyen.</p>
	<p>Az agglomeráció bizonyos területein, főleg a fővárossal határos területeken nagyobb termőföld veszteséggel járó fejlesztést, ún. zöldmezős beruházást csak igen korlátozott mértékben lehet elfogadni. Az elfogadás ára lehet más térségek rekultivációja, parkosítása, erdősítése. Támogatni kell azt a - más szempontból is fontos - törekvést, hogy nagyobb ipari fejlesztések a meglévő, de jelenleg nem használt iparterületeken történjenek. A megye déli és dél-keleti szektorában mód van jelentősebb zöldmezős fejlesztésekre, ahol a szokásos területhasználati körülmények mellett tanulni kell az agglomerációban elkövetett hibákból.</p>	
	<p>Budapest regionális hatásának csökkentésére a főváros határmenti területein a meglévő zöldfelületek nagyobb részét nem szabad beépíteni, egy, ha nem is teljes zöldgyűrű kialakításának lehetőségét meg kell tartani. Az agglomeráció egész területén a táji adottságoknak megfelelő erdőtelepítéssel növelni kell a zöldfelületek légszennyező csökkentő hatását.</p>	<p>Támogatni kell a defláció és az erózió elleni védekezés minden módját (pl. véderdőtelepítés, mezővédő erdősávok kialakítása, nagyobb borítottságot biztosító növények termesztése.)</p>
	<p>A meglévő jelentős terhelési problémák és a terület nagy részére jellemző túlzott urbanizáció miatt az agglomerációban olyan fejlesztéseket nem szabad támogatni (elfogadni), amelyek megszüntetik vagy jelentősen csökkentik a környezetbarát tájhasználatok lehetőségeit. Az egymással nem harmonizáló tájhasználatok esetén a környezetbarát hasznosítási módoknak kell elsőbbséget élvezniük.</p>	<p>Miután a megye méretéhez képest, a főváros léte miatt, nagyon nagy a keletkező hulladék mennyisége, olyan hulladékártalmatlanítási megoldások elterjedését kell a térségben elősegíteni, amelyek minél nagyobb mértékben hasznosítják a keletkezett hulladékokat és csökkentik a végleges formában lerakott hulladék mennyiségét, térfogatát és veszélyességét. Ennek okán az agglomeráció nem kívánja más térségek hulladékait befogadni, és a területen nem kívánatos veszélyeshulladék-lerakó telepítése sem. A helyzetet figyelembe kell venni a megye többi területén kialakított regionális hulladéklerakók esetében is.</p>
	<p>A térség károsodott területein olyan tájrehabilitációt, illetve terület-hasznosítási módot kell megvalósítani, amely egyrészt biztosítja a természeti adottságoknak megfelelő területhasználati módok megvalósíthatóságát, másrészt segít a természeti értékek védelmét, illetve a károsodott természeti értékek helyreállítását, amennyire ez utóbbi egyáltalán lehetséges.</p>	

ALAPTÖREKVÉS
A jelentős művi fejlesztésekkel járó lépéseknél figyelembe kell venni a megfelelő esztétikai színvonalat, a térség építészeti hagyományait, az emberi léptékű környezet iránti igényeket, a lakosság közérzetének várható alakulását.

ÁLTALÁNOS CÉLOK
A művi elemek védelmét annak a célnak kell alárendelni, hogy a meglévő értéknek tekintett művi elemek megfelelő állapotban maradjanak fenn, a fejlesztéseket pedig olyan színvonalon végezzük, hogy ne kelljen szégyenkezni a következő generáció előtt.
Az agglomeráció területén a későbbi szabályozások szempontjából az új lakóterületeken nem támogatandóak a magasházak lakótelepi fejlesztések és sűrű beépítések.

III. MELLÉKLET: ILLESZKEDÉS A FENNTARTHATÓSÁGI ÉRTÉKRENDHEZ

Az alábbiakban egyrészt azt vizsgáltuk, hogy a Nyugat-Dunántúli régió helyzetelemzése mennyiben érinti a fenntarthatósági értékrendet, mennyiben „fedik le” a helyzetelemzés megállapításai a javasolt értékrendet. Másrészt vizsgáljuk, hogy a régió helyzete, jelenlegi fejlődési tendenciái milyen „távol esnek” a fenntartható fejlődés kívánalmaitól

A fenntarthatósági értékrend elemei	szerepel-e a helyzet-értékelésben ?	a régió fenntarthatósági helyzete
1. A feltételelesen megújuló környezeti elemek megőrzése, javítása	igen	-
2. A természeti erőforrások igénybe vételének kívánatos szintje	nem	-
3. A hulladékok mennyiségének és veszélyességének csökkennie kell	igen	--
4. A fejlesztéseknél a területkímélő megoldásokat kell előnyben részesíteni	nem	
5. A biológiai sokféleség megőrzése	nem	+
6. Az építészeti, táji kulturális értékek fennmaradásának biztosítása	igen	++
7. A környezethez alkalmazkodó fogy. és term. mintázatok megőrzése	nem	-
8. Az életmódválasztás lehetőségeinek megőrzése	igen	+
9. Szubszidiaritás a tevékenységek szintjén	nem	+
10. A helyi erőforrások a helyiek hasznát szolgálják.	nem	-
11. A régió nem korlátozhat más régiót a fentiek elérésében	nem	+
12. A fenntarthatóság elveinek erkölcsi normává válása	nem	-

Jelkulcs:

- ++** a régiónak különösen jó lehetőségei vannak a fenntarthatóságra való áttérésre
- +** a régiónak jó lehetőségei vannak a fenntarthatóságra való áttérésre
- a jelen állapot kedvezőtlen a fenntartható fejlődés szempontjából
- a jelenlegi állapot fenntarthatatlan

IV. MELLÉKLET A KÖZÉP-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ SWOT ANALÍZISE KÖRNYEZETVÉDELMI ÉRTÉKRENDEN

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • Értékes természeti környezet léte az agglomeráción belül, illetve annak határán • A fővárosinál gyorsabban javuló infrastruktúra a megyei településeken • A minőségi turizmus infrastruktúrája adott Budapesten, és javul a megyében is • Vonzó épített környezet az agglomeráció egyes részein 	<ul style="list-style-type: none"> • A régió térszerkezete centralizált, az alközpontok egymás közötti kapcsolatai gyengék • Területileg egyenlőtlen gazdasági fejlettség • Fokozódó társadalmi, vagyoni különbségek (Duális társadalom) • Szociális és egészségügyi infrastruktúra színvonala nem kielégítő • A tartós kapacitáshiány az agglomeráció főúthálózatában • Haránt-irányú közlekedési kapcsolatok hiánya • A kiépítetlen települési utak magas aránya • A tömegközlekedés integrációjának hiánya az agglomerációban • A parkolás megoldatlansága a fővárosban • A szennyvíz-elvezetés és –tisztítás mértéke alacsony • A nagyvárosi jellegből adódó komplex és súlyos környezetterhelés az agglomerációban • Hulladék-gazdálkodás megoldatlansága • Rohamosan csökkenő zöldfelület • Rossz állagú épületállomány a fővárosban • Települések egy részének kedvezőtlen esztétikai megjelenése • Szabályozatlan és pazarló területhasználat az agglomerációs övezetben
Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> ☞ Kedvező természeti, táji adottságok ☞ Kihasználatlan alternatív energiaforrások Pest megyében ☞ Törvényi kényszer a környezet állapotának javítására ☞ A termelő ipar folyamatos kitelepülése a fővárosból az agglomeráción kívül eső területekre ☞ A megye képes megfelelő területet adni a fejlesztésekhez ☞ Jobb környezetminőségi igényű területhasználatok terjedése ☞ A nagyszámú vasútvonal tömegközlekedésbe történő bekapcsolásának lehetősége 	<ul style="list-style-type: none"> ☞ A települések gazdasági kényszere erősebb, mint a környezetvédelmi érdek ☞ A környezeti tudat kialakításának időigénye ☞ A mezőgazdaság megtartó ereje Pest megyében csökken ☞ A termelő ipar folyamatos kitelepülése a fővárosból az agglomerációs zöldterületekre ☞ Külföldi tőke túlzott koncentrációja a főváros környezetében ☞ Közlekedési „fordítókörong” szerep ☞ Felbomlik a főváros és környezetének termelői szolgáltatói munkamegosztása ☞ A fővárosból az agglomerációba menekült lakosság növeli a közúti kapacitás iránti igényeket ☞ A főváros képtelen a felmerült környezetvédelmi problémákat a fenntarthatóságon belül kezelni ☞ Az agglomerációs terület nagy részén megszűntek, illetve megszűnőben vannak a fajok, populációk érintkezését, migrációját biztosító ökológiai folyosók ☞ Az országod és a fővárosi közlekedésfejlesztési elképzelések tovább növelik a koncentrációt

Jelölések: **Vastagon:** változott a pont helye az eredetihez képest

Dőlt: változott a szöveg az eredetihez képest

Ariel: Új pont

V. MELLÉKLET: A CÉLOK KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉSEK FELTÉRKÉPEZÉSE

1. PRIORITÁS: TELEPÜLÉSI ÉLETMINŐSÉG JAVÍTÁSA, CÉLFA

